

HAMBURG – BERGEN – ROSKILDE
BIDRAG TIL ÆLDRE DANSK BIBLIOTEKSHISTORIE

AF

HARALD ILSØE

OTTO SPERLING. Et tilfælde knyttede Hamburglægen Otto Sperlings skæbne til Danmarks historie. Da han 1628 sejlede fra Rotterdam for at genoptage tidligere studier udenlands bragte storm og anden hjem-søgelse skibet til Norge. Formående venner benyttede lejligheden til at overtale ham til at slå sig ned som læge i Bergen, og dermed begyndte den stærkt svungne kurve i hans livsbane, over stadsfysikatet i Christiana, ægteskabet med en velhavende doktorenke, den „fornemme mand i Danmark Andreas Schwendis datter“, venskabet med Corfitz og Leonora Christina Ulfeldt og frem til hofgunst og indbringende stillinger i København, – derefter unåden i forbindelse med Ulfeldts fald, bortrejsten fra landet, senere arrestationen uden for Hamburg og til sidst de kummerlige fangeår i Blåtårn, hvor han var Leonora Christinas medfange og døde efter sytten lange år 1681.

I fængslet nedskrev han på tysk til læsning for børnene sin udførlige selvbiografi som ved sin fylde af enkeltheder er så storartet et kildeskrift til kulturens og det borgerlige livs historie i det 17. århundrede.¹⁾ Foruden en fortrinlig perceptionsevne ejede den lærde botaniker og medicus åbenbart en veludviklet realitetssans, var både intellektuelt og musisk veludrustet og besad hele livet igennem den form for åndelig energi som man i datiden kaldte *kuriositet*, et alsidigt orienteret videbegær. Han besøgte botaniske haver, indsamlede urter, frø og mineraler, beskrev sjældne fisk og forsøgte nye medicinske kure. Han mestrede clavicord og clavicymbel, gjorde vers og tilegnede sig blandt andre færdigheder den at gøre „skønt blommet tyrkisk marmorpapir“, – korresponderede desuden med danske og udenlandske lærde, førte lange samtaler med sit højadelige klientel, diskuterede cirkelns kvadratur med professor Longomontanus, spillede skak eller læste Seneca med Leonora Christina og oversatte Ulfeldts forsvarsskrift til latin. Samtidig forsømte han ikke de

materielle interesser, satte penge på rente, førte retstrætter om arv og drev landbrug og handelsrederi. Ud over sit tyske modersmål beherskede han i hvert fald hebraisk, græsk, latin, italiensk og dansk og lærte sig vistnok også lidt fransk. En af hans første handlinger under et ambassadebesøg i Spanien var at akkordere med en sproglærer i spansk. Han var lidet produktiv som forfatter, men havde mellem sine mange gøremål altid stunder til at gøre studieoptegnelser og syslen med sine bøger. Han erkendte villigt at der kan være „stor forskel mellem teorien i bøgerne og praksis selv“, og dog er det ikke til at tage fejl af at denne nøgterne mand har omfattet sine bøger med stor og trofast kærlighed. Minderne om disse og de søde timer i studerekammeret er et tema der atter og atter gennemspilles i selvbiografien, og forfølges det, åbner der sig usædvanlig fine muligheder for at opleve en bogsamler på nært hold, indfange nuancerne i besidderglæden eller blive indviet i mindeværdige omstændigheder ved dyrebare erhvervelser, for en gangs skyld møde en 1600-tals bogsamler i funktion.²⁾

Ti år før fangenskabets i Danmark lod Sperling den bibliotekskatalog udarbejde som nu findes i Ny kgl. saml. 1259 4° og bærer titlen „Bibliotheca Othonis Sperlingi, Medici et Theologi, Anno 1654“.³⁾ Den er smukt skrevet og indførslerne er øjensynlig foretaget med omhu. Titlerne gengives koncist og med trykkested og år, undertiden tillige med angivelse af bogtrykker, og det oplyses når bøgerne er forsynet med håndskrevne tilføjelser af interesse. Der er ikke tale om bestræbelser i retning af at vise bibliografisk nøjagtighed eller konsekvens, da f.eks. titler på franske, engelske, italienske og spanske bøger hyppigt gengives på latin, i så fald udtrykkeligt med tilføjelsen gallice, anglice, italice eller hispanice, men katalogiseringen er til gengæld præget af kyndig viden om hvad bøgerne indeholder. Bl. 38v findes således anført „Ferdinandi Pinti Observationes in C. Plinij XI Libros priores. Antuerpiæ 1547“. Denne bog, Sperlings eget eksemplar, findes i Kgl. Bibl. [Kat.: 171,556] og bærer en langt mere ordrig titel, men deri meddeles intet om at forfatteren udelukkende holder sig til de første elleve bøger af Plinius (XI Libros priores). Det er altså katalogisator selv der har hidsat den rigtige og praktiske præcisering. – Katalogen er inden for saggrupperne medicin og teologi disponeret efter bogformaterne folio, kvart, oktav, duodez m.v., og inden for formaterne står størstedelen af de uindbundne bøger samlet til sidst. Nogen egentlig systematik skimtes ikke, sandsynligvis følges en pladsopstilling. Da 1654 var det år Sperlings hustru døde og han selv flyttede fra Amsterdam til Hamburg, ligger det nær at opfatte katalogen som (del af?) en inventering udført i forbindelse med bopælsskiftet. Den

rummer lidt mere end de i titlen nævnte medicinske og teologiske bøger, idet Sperling under den medicinske litteratur i oktav har medtaget „Libri Philosophici“, sine filosofiske bøger i samme format, og det ses iøvrigt hurtigt at medicin ikke skal forstås i nutidens strikte betydning, men omfatter alt hvad en videbegærlig læge måtte interessere sig for – litteratur om naturfilosofi, fysik, kemi, geologi, botanik og zoologi – et rummeligt begreb der har plads til filosofiske hovedskrifter af Descartes [bl. 14r] såvel som afhandlinger om kogekunsten, herunder „Koge-bog. Kiøbenhaffn 1637“ [bl. 40r]. Femten af indførslerne gælder håndskrifter, som efter titlerne at dømme væsentlig er af medicinsk indhold.^{3a)}

En optælling af bogbestanden således at flerbindsværkerne regnes ved deres bindantal og uden at de enkelte samlingsbind opløses giver følgende resultat:

Bl. 3-12: Medici in folio	229	bd.
13-24: Medici in quarto	287	
25-40: Medici et philosophici in octavo	339	
41-43: Medici in duodecimo	77	
44-46: Appendix librorum medicorum	51	
		983 bd.
Bl. 49-50: Theologi in folio	58	
51-53: Theologi in quarto	91	
54-59: Theologi in octavo	165	
60-61: Theologi in duodecimo et decimo sexto	40	
		354
Ialt.....		1337 bd.

Foretrækkes en opgørelse af de enkelte værker og afhandlinger bliver sluttallet en del højere, da mange af bindene er samlingsbind, henimod en 2000 enheder; men Sperlings bibliotek har naturligvis været større. Katalogen angives at omfatte den filosofiske litteratur i oktavformat alene og omfatter f.eks. ikke „Historici“, „Rhetores et oratores“, „Poetæ“, „Epistolæ“, „Grammatici“ eller lign. faggrupper som hørte sig til i ethvert nogenlunde velforsynet bibliotek og utvivlsomt også har været repræsenteret i Sperlings. Meget oplysende står mellem de teologiske bøger i oktav bl. 59r anført to værker af Aristophanes og Horats.⁴⁾ Indførslerne er streget over, der er tale om et teknisk uheld, men den lille fejlmanøvre dokumenterer med al ønskelig tydelighed at der har været mere ved hånden. I selvbiografien parafraserer Sperling et vers af Vergil og omtaler

yderligere Ciceros og Senecas breve som litteratur hvormed han er fortrolig. Han henviser lejlighedsvis til historiske og topografiske værker og fortæller at han engang som ung fik en del bøger foræret, „Logicos, Oratores og Poeter“ af faderen, „Ovidium og nogle andre“ af bedstefaderen, – „bøger som jeg endnu holder godt opbevaret“.5) Man kan af disse og andre grunde roligt regne med eksistensen af en bogbestand ud over de fortegnede 1337 bind. Hele biblioteket kan vel løseligt anslås til 1500-2000 bind eller 2000-2500 enheder, ikke færre men meget muligt flere.

Katalogen i Ny kgl. saml. 1259 4° rummer for et lægebibliotek forholdsvis mange teologiske bøger (hvorom senere), men tyngdepunktet ligger klart i den medicinske litteratur og samlingen kunne nok fortjene at blive underkastet sagkyndig vurdering af en videnskabs- eller medicinalhistoriker. Det sker af gode grunde ikke her, men den kan bruges på anden vis, til præcisering og korrigerende af det billede af bogsamleren Sperling som præsenteres i selvbiografien. Med bogkatalogen og i enkelte heldige tilfælde de bevarede bogeksemplarer som kontrolinstanser skal han selv få lov til at optræde som fører rundt i den fascinerende verden han levede i. *Tid*: det 17. århundrede, *sted*: Nord-, Syd- og Vesteuropa, *handling*: hvad en bogsamler og lærd kom ud for.

Fra Sperling kunne læse fulgte bøgerne ham, hjemme og ude, når han rejste og da han gik på frierfærd. Erindringen om det timelige gods som var hans er ham i det hele velbehagelig, selvbiografien genlyder jævnlige af en bumpen og raslen af kister som læsses af og på og bøger og sager som tages frem, sendes af sted og pakkes ned og ud, materiale til en hel transporthistorie. Da han første gang forlod hjemmet var det med en bagage af sengeklæder, linned og uld „og nogle, især medicinske bøger“ pakket ned i en trækasse. Senere rejste han til Italien og udarbejdede forinden en liste over de bøger, klæder og medikamenter han ville have med, og da han skulle hjemad „da pakkede jeg mine bøger og andre sager som jeg havde samlet i Italien i en stor fyrretræskiste og bragte den til Venedig og overleverede den til min faktor Adolf von Axelen, for at han ved første lejlighed skulle sende den enten direkte til Hamburg eller til Amsterdam“. Andre ejendele førte han selv med sig i en rummelig vadsæk, men havde fortrædelige uheld undervejs. I Schweiz tabte han sine dagbogsoptegnelser på en ridetur, en kasse med manuskripter og kirurgiske instrumenter som han sendte i forvejen fra Nürnberg blev plyndret på Lüneburger Heide. Den store fyrretræskiste nåede dog frem til bestemmelsesstedet og åbnedes i en højtidelig stund i nærværelse af faderen, som nu fik at se hvad han havde samlet sig af bøger, urter og

rariteter. Da han var kommet til Bergen beklagede han sig over at han ikke havde fået taget nogle bøger med, han måtte låne sig frem, men da han skulle giftes tog han til Hamburg og pakkede to store kister fulde med bøger og ejendele. De transporteredes over Lübeck til København, blev stillet ind hos professor Fincke og siden læsset på et skib der gik til Bergen, hvor han så tilbragte nogle dage med at pakke godset ud. Kisterne fulgte med da han bosatte sig i Sdr. Jernløse ved Holbæk, og da han førend sin kone flyttede til København husker han meget vel at „jeg tog en kiste med mig fuld af bøger til mit daglige behov“. Noget efter flyttede den øvrige husstand med, og til hjælp blev da lånt to af kongens rustvogne „hvilke bragte de store kister med bøger og andre tunge sager hertil“. Tilsvarende detaljer meddeles fra en rejse til Spanien, han tog nogle bøger med hjemmefra og han indskibede et udvalg af de sædvanlige samleobjekter, bøger og urter m.v., i La Coruña; heldigt, siger han, nåede de til Norge på 10 dage. Og en bulletin om hastigt opbrud fra Hamburg 1655: „[Jeg] tog kun to skjorter med tillige med et par næseklude, kraver og et par bøger i en lille vadsæk“. ⁶⁾

Hans interesse for naturvidenskaberne gik tilbage til skoleårene, og blandt de forfattere der fangede hans opmærksomhed anfører han J. Baptista Porta, endnu kendt for sine undersøgelser inden for optikken. Han nævner ikke hvilket værk, men der er utvivlsomt tale om det han senere indlemmede i sit bibliotek, „Jo. Baptistæ Portæ Magia Naturalis. Antuerpiæ 1560“ [bogkatalog bl. 29r]. Det beskriver talrige interessante hemmelige kunster og mærkelige fysiske og kemiske eksperimenter, fortæller om hemmelig skrift og magnetiske kræfter og hvordan f.eks. et kalejdoskop og camera obscura er indrettet, akkurat så spændende at man med Sperling får sin lyst vakt til „videnskaben om de naturlige ting“. ⁷⁾ I 1617 blev han student ved universitetet i Greifswald og modtog i anledning heraf nogle bøger af sin far og bedstefar (ovenfor s. 32). 1619 gik han i apotekerlære i Leiden, studerede dog tillige ved universitetet, fik lov til at arbejde i universitetsbiblioteket og gøre botaniske undersøgelser i universitetets have, og sluttelig foretog han en lærerig rundrejse i Nederlandene. ⁸⁾ Han traf flere berømte mænd, statslæreren Hugo Grotius der fortalte hvordan han nylig ved list [gemt i en bogkiste] var sluppet ud af fængslet, og den mangesidede lærde Erycius Puteanus som beredvilligt fremviste sit bibliotek og i tilgift underholdt de besøgende med et foredrag, hvori han med udgangspunkt i et af sine skrifter udbredte sig om menneskets naturlige evner for svømmekunsten. „Jeg har aldrig siden kunnet finde ud af om denne traktat er udkommet på tryk“. ⁹⁾ Rejsens clou var et besøg hos Rubens hvem han oplevede i virtuos udfol-

delse. „Vi traf [ham] lige i hans arbejde og mens han tillige lod Tacitus læse for sig og dikterede en anden et brev. Og eftersom vi tav stille og ikke ville være ham til hinder med at tale, begyndte han selv at tale med os og fór dog stadig fort med sit arbejde, lod læse for sig og aflod ikke at diktere brevet og at svare os, hvorved han ville vise os sit store ingenium. Siden lod han os ved en af sine tjenere føre omkring overalt i sit herlige palads og vise sine antiquiteter . . .“.¹⁰⁾

Efter hjemkomsten til Hamburg i efteråret 1621 fik Sperling af sin far, rektor ved St. Johannesskolen Paul Sperling, foræret nogle medicinske bøger fra hans bibliotek, og i løbet af vinteren studerede han disse samt Vesalius' anatomi og Libavius' kemiske skrifter som han ved faderens mellemkomst lånte fra skolebiblioteket.¹¹⁾ Desuden hjalp faderen ham til en stilling som assistent ved et kemisk laboratorium, hvor han lærte meget til gavn for sin lægepraksis senerehen. Kundskaben om lægemidlernes kemiske sammensætning var endnu omgærdet af så megen hemmelighedsfuldhed at der skulle lidt held til for at få en kyndig indføring som den der blev ham til del her i dr. Ebelings laboratorium. „Da fortrinlige hemmelige kemiske midler skjuler sig hos lærde mænd, ja endog fyrster“, skriver Caspar Bartholin i en vejledning for lægestuderende 1626, „må I altid på rejser søge efter sådanne som Tycho Brahes, Peder Sørensens, englænderens Banisters, Hartmanns i Hessen, Joh. Baptist Portas i Neapel og især hans kgl. majestæt kong Christian IV.s . . . Ja man skal ikke skamme sig ved at udfritte gamle kællinger og barberer om husråd, når de kun er prøvede og ofte brugt med held“.¹²⁾ Sperling fik for sit vedkommende mod betaling af 100 rigsdaler lov til i laboratoriet at kopiere en håndskreven kemisk lærebog forfattet af en af de lærde mænd Bartholin nævner, den kendte hessiske kemiker Johann Hartmanns „Praxis chymiatrica“. Værket blev trykt i 1633, men var indtil da holdt højt i pris og efter Sperlings mening virkelig pengene værd. Han opbevarede afskriften endnu i 1654 [bl. 22r] ligesom han i overensstemmelse med Bartholins råd havde samlet sig kopier af et par håndskrifter med anvisninger på sjældne plastre og salver stammende fra kurfyrsten af Sachsens omgivelser.¹³⁾

Hartmanns „Praxis“ var mellem andre bøger i bagagen da han 1624 satte kurs mod Italien. Efter et ophold i Danmark ville han nu studere ved medicinens højborg, universitetet i Padova, men ønskede som flertallet af studerende Italiensfarere også at stifte bekendskab med den rige italienske kultur. På en huskeseddel affattet før rejsen står meget fornuftigt: „Begynd straks på det italienske sprog. Læs en historisk bog“!¹⁴⁾ og med lignende sans for planlægning forberedte han en udflugt fra

Padova til Rom ved at gøre uddrag af en forhåndenværende rejseskildring, „hvilket uddrag endnu med fordel vil kunne findes frem blandt mine skrifter, for byen er stor og tingene i høj grad værd at bese“.15) Den kombinerede studie- og dannelsesrejse varede små fire år og var lige ved at føre til fast bosættelse i Italien.

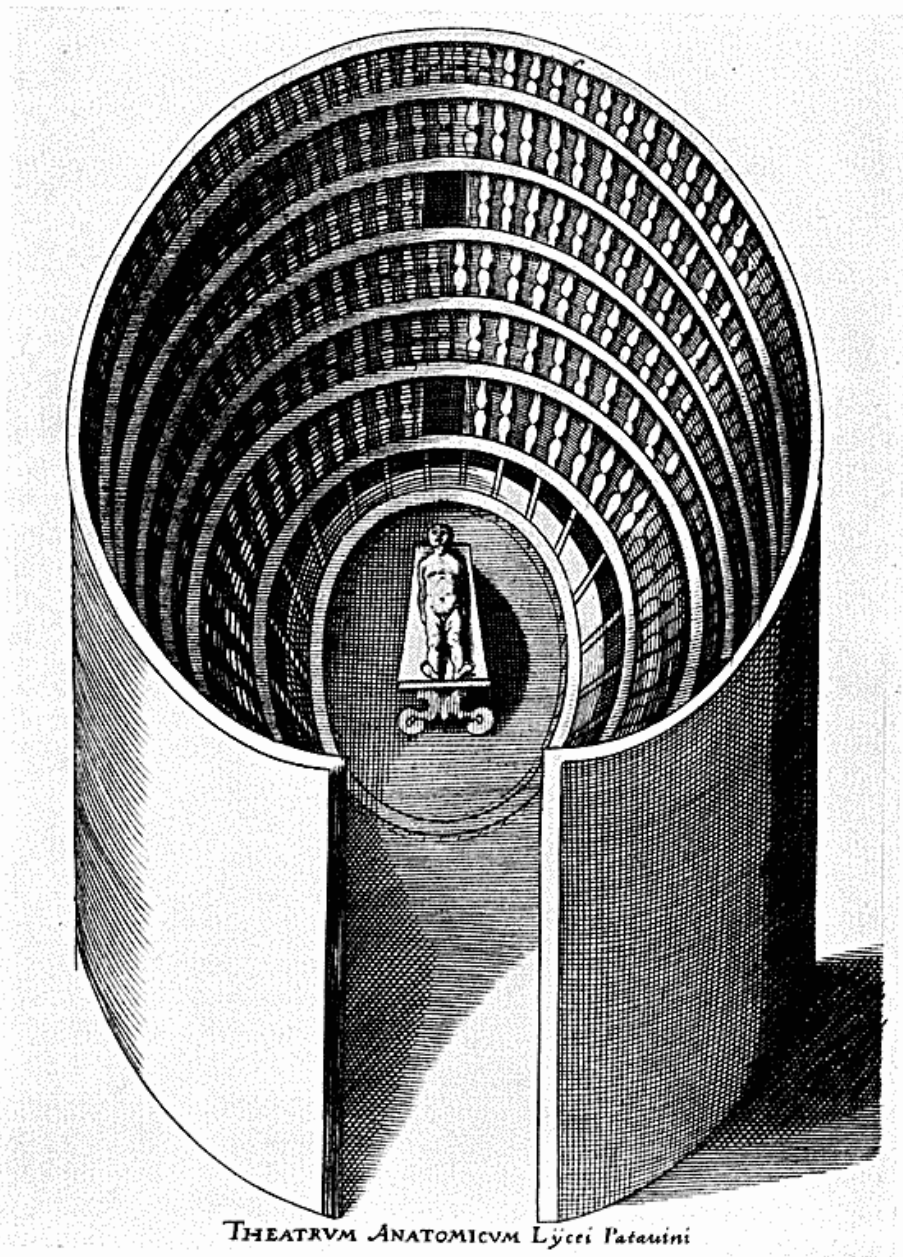
Sperling lægger ingenlunde skjul på at han var en dygtig og pligt-opfyldende student, flittig med at bjærge sig viden og i bestandig rapport med faderen. Attituden er til dels dikteret af hensynet til selvbiografiens adressater, hans egne børn, men selv med forbehold over for den faderlige pegefinger må denne selv fremstilling vist i hovedsagen erkendes at være rigtig. Det turde fremgå af det væld af overbevisende enkeltheder hvormed han skildrer sin gøren og laden, og ikke mindst af det faktum at han af sine medstuderende i Padova blev valgt til *consiliarius anatomicus*, dvs. fik ansvaret for at der blev fremskaffet lig i fornødent antal til den anatomiske undervisning.16) Sideløbende med lægestudiet videreuddannede han sig inden for botanikken og besøgte bl. a. flittigt universitetets medicinske have, „hvor de studerende hyppigt kommer, og det står dem frit for at plukke af urterne så mange de ønsker, og dem de ikke kender bringer de til den botaniske forstander, som sidder et sted for sig selv og forklarer dem urternes navne“.17) Hertil kommer så suiter af oplevelser ved mødet med Italiens seværdigheder, kunst, musik og natur, samtaler med lærde og interessante mænd og ny kundskab om mange ting. Han var blevet immatrikuleret ved Padova-universitetet af Johan Rhode (danskeren der senere blev berømt som mediciner og filolog) og var heldig at finde logi i nærheden af den tyske nations bibliotek, hvorfra alle immatrikulerede tyskere og skandinaver mod kvittering kunne låne så mange bøger de ønskede.18) Hvad han ikke omtaler er at bibliotekets tilvækst for størstedelen grundede sig på gaver, som de besøgende betænkte det med når de forlod universitetet eller ved anden god lejlighed. Gaverne blev omhyggeligt ført ind i nationens protokol, af hvilken det ses at Sperling foruden et mindre pengebeløb skænkede biblioteket nogle bøger, bl. a. to store medicinske folioværker.19)

Fra sine rundrejser husker han „det kostelige Bibliotheca Florentina“ med dets sjældne manuskripter og St. Marcus-biblioteket i Venezia, og han bemærkede ved omvisningen i Vatikanets bibliotek hvordan det berømte Heidelberg-bibliotek, som Tilly efter Heidelbergs erobring 1623 havde skænket til paven, endnu stod nedpakket i store kasser. Omviseren rakte Sperling Koranen på arabisk med en bemærkning om at den var forbudt, men da Sperling på skrømt antydede at han forstod sproget fik piben en anden lyd. „Åh, forholder det sig således, sagde han. Og rev

hastigt bogen ud af hænderne på mig, så jeg hemmeligt for mig selv måtte le deraf^{.20)} I Pisa fik han den botaniske have og kunstkammeret forevist af forstanderen Dominicus Vigna og i Neapel Ferrante Imperatos naturaliekabinet af sønnen Francesco Imperato. De to forevisere var selv naturforskere og bærede ham hver med en boggave, Vigna med en kommentar til Theophrasts botaniske afhandlinger fra o. 300 f.Kr., Imperato med en bog om sten (3: forsteninger). I følge bogkatalogen var der tale om „Dominici Vignæ Animadversiones in Libros Theophrasti de Historia et Causis Plantarum. Pisis 1625“ og „Francisci Imperati de Fossilibus Opusculum. Neapoli 1610“. Sperling har ladet de to bøger indbinde sammen [bl.16v]. Imperatos bog var efter hans mening nok værd at læse, „men jeg må bekende, at jeg i mine dage ikke har set en bog som er så fejlfuld trykt, for der er næsten ikke en linie uden at man finder nogle vitia typographica“^{.21)}

Andre oplevelser var Fabio Colonnas bibliotek i Neapel med et skønt herbarium fremstillet efter en teknik Sperling tilegnede sig – „I kan sikkert endnu finde aftrykte mønstre af urter mellem mine papirer“^{.22)} – og opholdet hos den venezianske senator Nicolo Contareni, hos hvem han blev ansat som botanicus for et år med en løn på 100 zechiner samt en fornem klædedragt. Som leder af Contarenis have udvidede han sine botaniske kundskaber og levede i det hele en privilegeret tilværelse, indtil faderen 1627 kaldte ham hjem. Han indstillede sig til eksamen i Padova og blev efter prøverne under udfoldelse af megen festivitas erklæret for doktor i medicinen. En procession af professorer og studenter fulgte ham til hans bopæl, hvor der blev holdt fest og uddelt eksemplarer af en samling lykønskingsdigte hans venner havde forfattet til hans ære. Digt-samlingen – „af hvilken I endnu vil finde adskillige eksemplarer i min forvaring“ – rummer hilsner fra fjorten professorer og medstuderende hvoriblandt danskerne Johan Rhode, Hans Andersen Skovgaard og Christian Clemensen.^{.23)} Sidstnævnte var hovmester for den danske adelsmand Axel Juel og traf kort tid efter ved et tilfælde Sperling i Lyon, hvem han fortalte at Juel og han havde opgivet at rejse til Paris, fordi de havde hørt at byen var slemt hærget af pest. Herefter turde heller ikke Sperling realisere sin oprindelige plan om at rejse hjem over Paris, hvad der var så meget mere ærgerligt som rygtet siden viste sig at være falsk. „Det ærgrede mig stærkt at den danske hovmester sådan havde indjaget mig en unødigt frygt“^{.24)} I stedet blev rejsen lagt gennem Schweiz hvor hans nyfgenhed dog i nogen måde blev tilfredsstillet på det botaniske felt.

Noget før, på vejen gennem Verona, havde han besøgt lægen Francesco Pona, med hvem han havde talt om planter og andre naturhistoriske

THEATRVM ANATOMICVM Lycei Patavini

Det anatomiske auditorium i Padova. Kobberstik i Jacobus Philippus Tomasinus:
Gymnasium Patavinum, Udine 1654. Originalens størrelse 17,7 × 12,7 cm.

rariteter, og havde af dennes søn fået forevist Francesco Calceolari's pragtfulde naturhistoriske museum, „hvilket jeg med forundring gennemså og fandt mere deri end der er beskrevet i hans trykte museumsfortegnelse“ – en lille minusanmærkning til [bogkatalogen bl. 7v:] „Museum Francisci Calceolarii a Benedicto Ceruto inceptum et ab Andrea Chiocco luculenter descriptum et perfectum. Veronæ 1622“. ²⁵⁾ På turen gennem Schweiz opsøgte han nu tilsvarende fremtrædende naturhistorikere, i Yverdon en svigersøn af den afdøde botaniker Jean Bauhin, der foreviste ham svigerfaderens efterladte arbejder som han havde under udgivelse, og i Basel besøgte han den berømte Gaspard Bauhins efterladte herbarier med mange endnu ikke beskrevne planter. Trykte fortegnelser over disse samlinger var 1654 i hans besiddelse ligesom en plantekatalog udarbejdet af hans penneven Ludwig Jungermann, hvis have han besøgte på rejsen videre frem i Altdorf. En ekstra fornøjelse var det at komme til Leipzig mens en af de store varemesser stod på. „Mit største tidsfordriv var bogladerne af hvilke der var mange og som var fyldt med bøger fra alle steder“. ²⁶⁾ Derfra den lige vej hjemad til familien i Hamburg, gensynsglæde og overvejelser om hvordan fremtiden nu skulle lægges an.

Der gik nogle måneder inden Sperling besluttede sig for at genindtræde i sin stilling hos Contareni i Neapel, men da han foråret 1628 rejste ud indtraf skibsuheldet der førte ham til Norge og helt ændrede hans planer. Han kendte landet fra tidligere, syntes godt om det og blev af sin gamle velynder kansler Jens Bielke opfordret til at blive. „Jeg takkede ham for hans store affection og sagde at jeg ville betænke det, tog så Gud på råd hvorledes jeg skulle forholde mig heri, og han indgav at jeg skulle blive i landet“. ²⁷⁾ Sperlings tidligere besøg faldt 1622-23 og gjaldt også Danmark, hvortil han var rejst i håb om at få stilling som hovmester for en eller anden ung adelsmand. Faderens ungdomsven, professor Thomas Fincke havde dengang optaget ham i sit hus, hvad der medførte bekendtskab med Finckes tre svigersønner, botanikeren Jørgen Fuiren, Ole Worm og Caspar Bartholin. Det lykkedes ham ikke at få en hovmesterstilling, og han tog i stedet mod et tilbud fra Jørgen Fuiren om at være hans assistent på en botanisk indsamlingsrejse, i første omgang gennem Skåne, Halland og Blekinge, dernæst rundt på Gotland. Det antages almindeligt at en plantefortegnelse fra denne rejse, fundet blandt Fuirens efterladenskaber og trykt under hans navn, i virkeligheden er Sperlings værk. ²⁸⁾ Han giver støtte til antagelsen ved efter første rejseafsnit at fortælle: „På denne rejse fandt vi adskillige sjældne urter, hvorover jeg efter vores tilbagekomst gav hr. doktor Fuiren en

fortegnelse fra min dagbog“. Og efter udflugten til Gotland: „Jeg overgav doktoren en katalog over alle urter vi havde fundet på denne rejse og førte den også ind i min dagbog“. ²⁹⁾ Lønnen for hans medvirken udgjorde 50 rigsdaler, og som en særlig erkendtlighed modtog han to sjældne bøger fra Fuirens bibliotek, „nemlig Gilbertum de Magnete og Goebelum de Succino [om rav], hvilken Gesnerus har udgivet sammen med nogle andre små traktater i eet bind“. ³⁰⁾ Ved at oplyse dette om de to bøger, fortegnet i bogkatalogen bl. 9r og 30v, giver Sperling et ikke uinteressant bidrag til dansk bibliotekshistorie. I hvert fald William Gilbert's „De magnete magneticisque corporibus et de magno magnete tellure“, London 1600, var og er i førsteudgaven, som der her er tale om, ganske rigtig en sjælden bog, følgelig en foræring der med vægt dokumenterer at Fuiren har værdsat sin unge medhjælperes præstationer. Om værket siger sagkundskaben at det blev studeret af både Galilei og Kepler og iøvrigt var et fremragende arbejde. „Gilbert's De magnete established electricity as a separate science, . . . insisted that the Earth is a great magnet, offered a means of determining position at sea, provided a physical basis for the Copernican theory, and suggested mechanical interaction between Earth and Moon in terms of non-contact force“. ³¹⁾

Andre småbidrag til de dansk-norske privatbibliotekets historie gives fra Norgesopholdet 1628-34. Han blev gode venner med lægen Peder Alfsen, „en lærd mand og vel berejst både i Italien og Frankrig, men han var ingen botanicus og slet ikke curieux i naturens sager“. Da han engang i Alfsens bibliotek fandt en bog han længe havde været på jagt efter, „Petri Gillii de piscibus“, gav Alfsen ham den. ³²⁾ En sådan afhandling står ikke anført i bogkatalogen, men gaven kan ad anden vej bestemmes som en udgave af Claudius Aelianus' underholdende naturhistorie fra o. år 200, „Ex Æliani Historia per Petrum Gyllium Latini facti . . . de re et natura animalium. Ejusdem Gyllij liber unus de Gallicis et Latinis nominibus piscium“, Lugd. 1533 (eller 1535), hvoraf Sperling altså specielt har mærket sig tillægget med Pierre Gilles' redegørelse for de franske og latinske fiskenavne. En anden gang besøgte han i Christiania Norges statholder Christoffer Urne. „Han viste mig sit bibliothek som bestod af gamle og nye historici og politici, både i det latinske og i det franske sprog, som også af de fornemste gamle patres, i hvilke han fandt stort behag“. Erindringen herom er så meget mere værd som medlemmerne af Urne-slægten ellers ikke er synderlig kendt for at have haft boglige interesser. ³³⁾ Endelig skal et enkelt træk fra det første samvær med Corfitz Ulfeldt på Bahus refereres. De talte sammen eftermiddag og aften, men „om formiddagen studerede han, fornemmelig i Plutarchus,

og kom ikke ud af sit værelse før til middagsmåltid“. Det har sikkert været Plutarchs levnedsskildringer af græske og romerske statsmænd, han har fordybet sig i. En udgave med Ulfeldts navnetræk opbevares nu i biblioteket på Oreby.³⁴⁾

I 1630 blev Sperling gift og havde nogle stille og harmoniske år, først som praktiserende læge i Bergen og Christiania, fra 1634 på sin gård i Sdr. Jernløse. Inden ægteskabet havde han samlet sine ting sammen i Hamburg og nævner derimellem en del bøger skænket ham af faderen. Særskilt fremhæver han tre som faderen oprindeligt havde erhvervet som dækning for et tilgodehavende hos Hamburgapotekeren Hermann Jordan, nemlig: „Avicenna manuscriptus, meget gammel og skrevet [på pergament] med en god hånd, en sjælden bog fordi den i mange stykker discreperer fra den gamle version. Fremdeles . . . en anden Avicenna i en gammel edition og Gesneri Opera de animalibus, hvilke alle er sjældne bøger og derfor vel værd at bevare med flid“. ³⁵⁾ Alle genfindes i bogkatalogen, de anførte tekster af den arabiske læge Avicenna hvis canon medicinæ var selvskreven i et medicinsk bibliotek af blot nogen kvalitet, og Conrad Gesners grundlæggende „Historia animalium“, længe den eneste store samlede zoologiske fremstilling, dog vistnok kun bind 1, 3 og 4 af ialt fem bind, men til gengæld i førsteudgaven trykt Zürich 1551 ff.³⁶⁾ Med disse og andre herligheder stiftede han bo med Margrethe Schwendi, som ligeledes bragte nogle kister bøger med sig, arvegods efter hendes første mand dr. med. Povl Andersen. Fra da af taler Sperling ikke bare om sine bøger men også om sit bibliotek. Hans praksis i Norge levede ham god tid til studeringer og ikke mindre hans praksis i Sdr. Jernløse, hvor studierne udgjorde en behagelig afveksling i det landliv han med vanlig energi kastede sig ud i. „Under alt dette arbejde var min største glæde dog mine bøger og studeringer, til hvilke jeg valgte mig visse timer“. ³⁷⁾ Ulfeldt og Leonora Christina overtalte ham imidlertid til at vælge den mere krævende tilværelse i København og 1637 fik han sit og familiens habengut, de store kister med bøger og sager, transporteret til hovedstaden. Han fik nok at se til, måtte opvarte fornemme og krævende patienter, blev læge ved børnehuset, stadsfysicus, kgl. botanicus og forstander for Kongens Have, bandt sig til opgaver der måtte medføre at timerne i studerekammeret blev færre. En undtagelse udgør alene aug. 1640 til april 1641, da han fulgte med som læge på Hannibal Sehesteds gesandtskabssendelse til Spanien. Sehested nærmest tvang ham til at tage med, men som rejsen forløb blev den ham en herlig oplevelse, ikke just en ferietur men en ny anledning til at dyrke boglige og naturhistoriske interesser. Nogle nu tabte rejseoptegnelser – „mine

observationes Hispanicae“ – har deres andel i den fylde af enkeltheder hvormed rejsen skildres; taget frem og repeteret efter hjemkomsten har de bidraget til at holde den i minde.³⁸⁾

Da han var velbeslået med penge kom ikke mindst bogsamleren i funktion, bogladebesøgene tegner i grove træk ruten gennem Spanien. I havnebyen *La Coruña* købte han sjældne bøger fra en nylig afdød læges bibliotek, billigt for de var i dårlig stand, og i *Valladolid* kompletterede han sin samling af den græske læge Galenus' værker som stadig var autoritative inden for store dele af lægevidenskaben. I forvejen havde han medbragt den nyeste edition trykt i Italien, [bl. 10r:] „Opera Latine, IV Tomis. Venetiis 1625“, men erhvervede nu en ældre latinsk edition, rimeligvis [bl. 5v:] „Quinta editio, Tomis septem. Venetiis apud Juntas 1576“, samt en græsk udgave, „godt indbundet, hvilken havde tilhørt den berømte spanske læge Franciscus Valesius, som hans håndskrift viser“, måske fembindsudgaven Basel 1538 [bl. 10v].³⁹⁾ Han opsøgte i *Madrid* den bekendte jesuit og professor i naturhistorie Juan Eusebio Nieremberg der forærede ham tre af sine værker, alle at finde i bogkatalogen, købte selv i bogladerne en og anden tjenlig bog og erhvervede i *Toledo* en Plinius-udgave forsynet med håndskrevne noter, „antegnet i margin af en student . . . efter offentlig diktat af hans lærer eller professor“ og trykt i Hagenow [bl. 7r:] 1518.⁴⁰⁾ Samme sted fandt han en samling af handlinger på arabisk indbundet i et maurisk bind af rødt læder ligesom de arabiske bøger i Escorial-biblioteket, en sjældenhed hvormed han senere glædede sin ven orientlisten J. Golius i Leiden.⁴¹⁾ Yderligere nogle bøger blev anskaffet i *Córdoba*, mens han med beklagelse måtte konstatere at bogladerne i *Sevilla* ikke førte bøger inden for hans profession.⁴²⁾

Flere steder fik han adgang til bibliotekerne, bl. a. det kongelige bibliotek i Escorial der virkede ganske overvældende. „Jeg blev helt forskrækket, da jeg trådte ind i det vidtstrakte lyse gemak og så mængden af bøger . . . Jeg havde ganske vist set Vatican-biblioteket i Rom, men jeg holdt dette for at overgå Vatican-biblioteket i omfang“. Han fik liberalt lov til at blade i sjældne arabiske bøger, så det berømte Augustinus-håndskrift fra det 6. århundrede og tog notater fra et pragtfuldt illustreret håndskrift, en voluminøs amerikansk naturhistorie af Francisco Hernández. „Det forekom mig at jeg kom ind i en ny verden, da jeg gennembladede disse bøger, men noterede ikke ret meget derfra, fordi jeg håbede at denne historie . . . dog omsider ville udkomme“. Det kom han til at fortryde, for da værket endelig blev udgivet – „Francisci Hernandez Plantarum, Animalium et Mineralium Mexicanorum nova

Historia . . . Romæ 1651" [bl. 6r] – var det desværre i stærkt beskåret form, „kun en meget ringe ekstrakt . . . uddraget af så mange bind“. ⁴³⁾ Både i Escorial, Madrid og Toledo gennemgik han endvidere manuskripter til Plinius' naturhistorie og afskrev hvad han fandt af tekstvarianter. Den påfaldende forkærlighed for dette værk, som afspejles i bogkatalogens rigdom på Plinius-litteratur, bliver derved nærmere belyst.

Korrespondancen med Ole Worm i Sdr. Jernløseårene rummer nogle antydninger af at han syslede med planer om at foranstalte en ny Plinius-udgave eller -kommentar, ⁴⁴⁾ men alt hvad selvbiografien meddeler herom begrænser sig til en henvisning til „mit arbejde . . . som jeg havde for med Plinius“. Bemærkningen gøres i forbindelse med omtalen af hans besøg hos Nieremberg i Madrid der selv var Pliniusekspert og som nævnt betænkte ham med nogle bøger, bl. a. netop en indledning til Plinius' naturhistorie. ⁴⁵⁾ Nieremberg introducerede ham nu til historikeren Tomás Tamayo de Vargas, også han kender af Plinius og en overmåde elskværdig mand. Han lånte Sperling en udgave af Plinius, et aldinert tryk i oktav hvori en afdød spansk læge ved navn Pæz havde optegnet talrige tekstvarianter, „og da jeg havde taget en lille Plinius i tre bind med mig hjemmefra, gav jeg mig snart i lag med den og skrev disse varierende læsemåder af i margin på min egen Plinius, hvorover mine øjne blev temmelig svage“. Her kom en spansk skik ham dog til hjælp. Det var koutume ved de spanske selskaber at man lod en snustobaksdåse gå rundt, og da han prøvede at snuse, friskede det sådan op på øjnene at han selv blandede sig et tobakspulver og ved hjælp af dette efterhånden kurerede sin svaghed. Værre bekom det ham egentlig at opdage at det benyttede Pliniusforlæg ikke var et lån, men en gave fra Tamayo de Vargas, og at møjen yderligere kunne være sparet fordi noterne, som det senere viste sig, var de selvsamme som filologen Jacques Dalechamp havde meddelt i sin udgave af Plinius. Men bekendtskabet havde trods alt givet bonus. Han fik „endnu to andre bind“ med marginalnoter af Pæz, fremdeles en fransk forfatters kommentar til Plinius, en spansk krønike skrevet af Tamayo de Vargas selv, nogle ark papir med dennes egenhændige bemærkninger til Plinius samt lejlighed til at kopiere en sjælden bog hvori Escorial var beskrevet. Idel imødekommenhed: „Den gode mand vidste ikke al den ære og godhed han ville vise mig“. ⁴⁶⁾

Detailrigdommen hvormed Sperling mener at kunne genkalde sig sine spanske Pliniusstudier kan til dels verificeres. I bogkatalogen slår vi ned på følgende:

- (1) Plinii Historiæ Naturalis Prima et Tertia Pars. Apud Aldum 1536 et 1540. 8° [bl. 38v]

- (2) C. Plinii Secundi Naturalis Historia, Tomis IV, cum variis Lectionibus MS. Apud Aldum 1536. 8° [bl. 38v]
- (3) C. Plinii Secundi Historia Naturalis, Tomis III. Lugd. Batav. 1635, una cum variis Lectionibus ex membranis Veteribus diversis a me in Hispania excerptis. 12° [bl. 41v].

Forfølges dette signalement gennem Kgl. Bibl.s samlinger træffer det sig så heldigt at man får netop de beskrevne sæt eksemplarer i hånden, de to første fra kat. 171,551 og sidstnævnte fra Ny kgl. saml. 125 8°. Sperlings navn forekommer intetsteds i bøgerne, men identiteten er bombesikker. Et ukomplet Aldus-sæt bestående af prima pars 1536 og tertia pars 1540 er indbundet i ensartede, stærkt gulnede pergamentbind og bærer på titelbladet et ejermærke som selvbiografiens læsere vil nikke genkendende til, „De Joan Paez de Castro“. Bindene har foran og bagest indhæftet nogle beskrevne tillægsblade og er gennembroderet med håndskrevne tilføjelser af kommenterende art. Der er tydeligvis tale om katalogindførsel (1) og tillige de to bind der i selvbiografien betegnes som „endnu to andre bind“ med Paez' marginalnoter. Til (2), i fire bind og med håndskrevne tekstvarianter, svarer et andet sæt i kat. 171,551, omend det afviger lidt fra beskrivelsen i katalogen da kun prima pars er trykt 1536. Secunda og tertia pars er trykt 1535 og en Index 1538. Efter det ydre præg hører Index desuden snarere sammen med eksemplarerne i (1), da også dette bind er indbundet i gulnet pergament og med Paez de Castro's navnetræk, hvorimod pars 1-3 er i grå pergament og uden navn. Hvordan detaljerne nu end rimer så er (2) identisk med det Plinius-sæt hvis tilskrevne tekstvarianter Sperling sad og kopierede i Madrid. Med fin mikroskopisk skrift er de overført til hans medbragte „lille Plinius“, duodezudgaven i tre bind trykt hos Elzevir i Leiden 1635 = (3) = Ny kgl. saml. 125 8°. 47) Nøje følgende tilskrifterne i (2) citerer han håndskrifter som „C.T.“ (c: codex Toletanus, et håndskrift i Toledo), „v.c.“ (vetus codex, et gammelt håndskrift), „al.cc.“ (andre håndskrifter) og har tillige indført varianter fra et trykt tillæg meddelt i Index 1538, citeret som „Aldus excerpt.“ (se ill. s. 44). Skulle nogen ved en systematisk sammenligning mellem Paez de Castro's og Sperlings noter desuden finde indførsler hos Sperling uden forlæg hos Paez de Castro har vi hans ord for at der opbevaredes nogle fine gamle håndskrifter i domkirkebiblioteket i Toledo, hvorfra han med den for de lærde særegne fryd noterede sig „noget forbigået af andre“. 48) Men alt dette har naturligvis nu væsentlig interesse som bekræftelse af hvad han i selvbiografien fortæller om sine Pliniusstudier, et konkret og overbevisende vidnesbyrd om hans ihærdige strejftog mellem bøger og biblioteker i Spanien.

C. PLINII SECUNDI
EFFIGIES.

C. T. Codex Tolstanius.

TALIS, HOSPES, VNIVERSI,
QVA PATET, COMPENDIVM;
PRIMVS OMNIYM SECVNDVS,
ET SECVNDVS NEMINI.

[Ald. excerpt.] *Alors in editione Veneta Heinssiana quarto seu latini Pliniano praeposuit quaedam loca non vulgaria ex vetustiss. codicib. excerpta ut doctorum hominum iudicio probata quae haec nota insigniuntur.*

Opslaget fra Plinius: *Historia naturalis*, Leiden (Elzevir) 1635, – eksemplaret som Sperling havde med i Spanien – viser siden vis-à-vis første teksts side med Sperlings signaturforklaring til de følgende håndskrevne noter. Ny kgl. saml. 125 I 8°. Originalens størrelse.

Det må med, at Sperling hos apotekerbrødrene [Rodriguez] Naranjos i Sevilla fandt en bog af Colmenero de Ledesma om kakaotræet („af hvis frugt der tilberedes chokolade“) som forekom ham så spændende at han fik dem til at love at eftersende en afskrift.⁴⁹⁾ Han blev senere selv ejer af en fransk udgave „Discours Curieux du Chocolate, par Antoine Colmenero de Ledesma . . . Paris 1643“ [bl. 23v] foruden anden litteratur om emnet såsom en bog omhandlende chokolade som moralsk problem, „Antonii de Leon Pineli Quæstio Moralis de Chocolate . . . Hispanice. Madriti 1636“ [bl. 14r]. Yderligere benyttede han rejsen til at indsamle prøver på Spaniens mineraler, frø, planter og frugter m.v.

og fik f.eks. rødder og frø af flere af de sjældne planter som den nederlandske botaniker Clusius havde beskrevet, formentlig i det illustrerede storværk „Caroli Clusii rariorum Plantarum Historia. Antuerpiæ 1601“ [bl. 5v].⁵⁰⁾ De skulle indgå i hans samling eller indføres i hans egen og Kongens Have, men kom også i et vist omfang Ole Worms naturaliekabinet til gode. I katalogen over Museum Wormianum (1655) forekommer seks numre hvorom det oplyses at Sperling havde bragt dem med sig hjem fra Spanien, de fire udtrykkeligt som gaver til Ole Worm.⁵¹⁾ Ellers overskyggedes gavmildheden vist normalt af besidderglæden. Endog Worm, som synes at være den dansker der i kredsen af ligestillede stod ham nærmest, fandt anledning til privat at bemærke at „Sperling . . . er for påholden med sine sager til at ville tjene sine venner uden godtgørelse“.⁵²⁾ Måske sagt i en gnaven stund, men ikke ganske uoverensstemmende med den besidderånd Sperling jævnlige lader materialisere sig i selvbiografien.

Efter Spaniensrejsen mindskes selvbiografiens opmærksomhed over for bøgerne. En bogarv som tilfaldt ham i 1640'erne omtales slet ikke,⁵³⁾ og de få positive oplysninger der gives er ganske kortfattede. Han udgav 1642 en katalog over væksterne i Kongens Have, „Hortus Christianæus“, hvoraf han endnu 1654 havde et restoplag.⁵⁴⁾ År 1642 besøgte han i Ulfeldts følge Bodleian Library i Oxford, men har ligesom fra sine besøg i kannikebiblioteket i Cambrai og jesuitternes bibliotek i Bruxelles 1647 ikke meget at sige herom.⁵⁵⁾ Af Bernardo d'Aranda, en lærd af spansk herkomst og sekretær hos Ulfeldt, modtog han nogle gaver, en gudelig bog skrevet af jesuitten Hermannus Hugo og et historisk værk. Hugo var efter hans dom en god poet og havde, da Sperling traf ham i Valenciennes, også personligt foræret ham et af sine skrifter.⁵⁶⁾ De urolige år hvor Ulfeldt faldt i unåde og hans egen stilling blev usikker har næppe befordret hans studeringer, omend han selvsagt nu som før „fordrev . . . tiden i mit bibliotek og undertiden i min have i St. Pederstræde og havde min glæde af min hustru, og mine børn“.⁵⁷⁾ Plinius-studierne synes lagt på hylden, men på et eller andet tidspunkt, måske først efter bortrejsten fra landet 1654, har han gjort antegnelser til Plinius Valerianus (håndskrift i Gl.kgl.saml. 1650 4°). Da hans gamle bekendt fra Padova-årene Johan Rhode 1655 udsendte en kommenteret udgave af Scribonius Largus' skrift om medikamenternes rette sammensætning, forfattet o. 50 e. Kr., købte han bogen i Amsterdam og udarbejdede en række kritiske bemærkninger hertil. Arbejdet hermed var hans hovedbeskæftigelse da han 1658-59 sad i mild arrest i Glückstadt og fik lov til at rekvirere de nødvendige bøger fra sit bibliotek i Hamburg; resultatet, hans Anim-

adversiones in notas Rhodii, findes i Gl. kgl. saml. 1649 4°.⁵⁸⁾ Iøvrigt viser hans brevveksling med sønnen Otto, hvordan han i årene efter bogkatalogens affattelse og frem til fængslingen 1664 til stadighed førte sin bogsamling ajour.⁵⁹⁾ Derefter var det slut. I sine sidste mange leveår i Blå-tårn, hvor han som forbundet med Ulfeldt sad dømt for forræderi mod den danske konge, fik han ikke rådighed over stort mere end „en gammel forreven bibel og en gammel bønnebog“,⁶⁰⁾ en grim skæbne for denne videbegærlige og bogglade mand. Som kompensation hentedes minderne frem om lykkeligere tider hvor bøger og studeringer var hans daglige lyst, endnu gennem erindringen parthavere i hans liv.

II

POVL ANDERSEN, ANDERS LAURIDSEN OG POVL PEDERSEN. Skildringen af Sperlings frieri til Margrethe Schwendi i Bergen er et af selvbiografens mest indtagende afsnit. Hendes tidligere mand dr. med. Povl Andersen var nylig død og hun befandt sig endnu i sit enkeår da Sperling kom til byen. Alligevel lykkedes det ham under forskellige påskud at komme på tomandshånd med hende, første gang i byfogedens have. „Men jeg talte dengang ikke med hende om hovedsagen, men om hendes bedrøvede tilstand, og iblandt andet sagde jeg, at jeg ikke tvivlede på, at hendes salig herre jo havde ført et skønt bibliotek med sig derop. Hun svarede, at han havde ført mange bøger med sig derop, i fire store kister. Jeg bad straks, om det ikke måtte tilstedes mig engang at se samme igennem. Hun svarede: 'Ret gerne'.“ Byfogedens kone, Birgitte Lars Marcussens som var hans fortrolige, rådede ham til at forfølge sagen, dog skulle han ikke gå hen til hende om dagen men i mørkningen om aftenen. „Jeg fulgte hendes råd og bankede en aften på hendes dør; der blev lukket op, og jeg blev ført ind til min elskede. Da vi havde siddet lidt, spurgte jeg hende, om det også var hende belejligt at vise mig de ommeldte bøger. Hun svarede: 'ja visseligen', og kaldte på sine to piger, som tog lysene med, og gik med mig ind i en anden sal, hvor kisterne med bøgerne stod. Efter at de var bleven lukkede op, gennemsøgte jeg dem så løseligen og fandt nogle medicinske bøger, som jeg lagde à part, thi det var ellers mest teologiske bøger. Da der nu var gået en temmelig tid hermed, ville jeg ikke opholde hende længere, men sagde, at såfremt hun ville tillade mig en anden gang at se resten igennem, så ville jeg komme igen, når det var hende belejligt, hvilket hun også tilstod mig . . .“⁶¹⁾ Således lykkedes den snilde krigslist som til sidst skaffede ham en kone og et helt bibliotek. Karakteristikken af sidstnævnte forklarer, hvorfor den teologiske litteratur er kommet til at indtage en så forholdsvist

stor plads i hans bogsamling (jfr. s. 31), men ægteskabet har også anden betydning for bibliotekshistorien end lige akkurat at forklare dette.

Sperling var en samlernatur der nødig kastede et beskrevet stykke papir fra sig, en omstændighed som i forbindelse med den interesse hans skæbne har samlet om hans person og en heldig overlevering har bevirket at store dynger af hans efterladte papirer stadig er i behold. Mellem dem eller udskilt herfra befinder sig nogle af Povl Andersens efterladenskaber, en regnskabsbog i Gl.kgl.saml. 3647 8°, nogle breve i Gl.kgl.saml. 1076 2° samt nogle skiftepapirer i Gl.kgl.saml. 1114 Ia 2°. Skiftepapirerne rummer bl.a. fortegnelser over bøger tilfaldet Povl Andersen ved arv fra faderen, professor theologiae Anders Lauridsen (1528-89) og morbroderen, sognepræst i Roskilde Povl Pedersen (1550-1616) og fører således dele af biblioteket endnu en ejergeneration tilbage. Man kan deraf uddrage en række oplysninger om herkomsten af navnlig den teologiske del af Sperlings bibliotek, et belejligt supplement til selvbiografien hvor den medicinske litteratur står i forgrunden, og får tillige et overraskende fyldigt indblik i bestanden af nogle hidtil ukendte privatbiblioteker i det 16. og begyndelsen af det 17. århundrede. Særlig interessant er fortegnelsen over arven fra Anders Lauridsen, fordi den repræsenterer et professorbibliotek fra Christian III's og Frederik II's tid. Med nogle få undtagelser – professor Eiler Hansen Malmø's bogsamling som på grund af særlige omstændigheder blev inventeret 1550, og professor Anders Lemvigs der 1603 ved testamentarisk gave blev indlemmet i universitetsbiblioteket og forinden havde opsuget professor Jacob Madsen Aarhus' bibliotek (d. 1586)⁶² – kendes ellers kun yderst sporadiske rester af det 16. århundredes danske professorbiblioteker. Den lille bogarvskatalog i Gl.kgl.saml. 1114 Ia 2° bør derfor beagtes som den sjældenhed den er.

I betragtning af de summariske betegnelser der normalt bliver bøger i skifteakter til del er bogtitlerne gengivet forholdsvis fyldigt, stort set tilstrækkeligt til at man kan se hvilke værker det drejer sig om, men det er dog undertiden vanskeligt, og under alle omstændigheder er det et savn at de kun undtagelsesvis indbefatter trykkested og -år eller andre holdepunkter for en bibliografisk bestemmelse. Men holdes det fast, at bøgerne foruden at være Povl Andersens arvelod siden har været i Sperlings besiddelse, er det klart at dennes bogkatalog fra 1654 må kunne være til hjælp. Individuelle ejendommeligheder ved bøgerne i de to kataloger, f.eks. indbinding af flere værker i eet bind, giver da også i en række konkrete tilfælde fuld sikkerhed for at der er tale om identiske eksemplarer. Man kan så mod en videre identificering indvende, at Sperling udmærket kan tænkes at have frasorteret en og anden af Povl

Andersens bøger som han havde i forvejen eller ønskede erstattet af en bedre udgave, men sandsynligheden heraf er sikkert i almindelighed ringe. Som nævnt var flertallet af Povl Andersens bøger teologiske – bogkatalogen viser: af ældre årgang –, altså værker som Sperling næppe ville have skaffet sig på egen hånd, og da han iøvrigt plejede at holde på hvad han ejede og faktisk havde et antal bøger i flere udgaver, f.eks. nedenfor nr. 41 og 95, tager jeg ikke i betænkning at fortolke sammenfald af bogtitler, format m.v. som vidnesbyrd om identitet mellem Povl Andersens og Sperlings bøger. Fejlprocenten må blive lille. Dog bør det naturligvis i tilfælde hvor Sperlings eksemplarer er sammenbundet med værker om hvis eksistens Povl Andersens katalog tier, f.eks. nedenfor nr. 61 og 125, være et åbent spørgsmål om afvigelsen skyldes mangler ved katalogens affattelse, om Povl Andersen eller Sperling senere har foranlediget denne indbinding med anden bog, eller om der virkelig er tale om to forskellige eksemplarer. At der på den anden side givetvis har fundet et vist tab sted undervejs fremgår af at ikke alle Povl Andersens teologiske og medicinske bøger anno 1608 lader sig genfinde hos Sperling 1654.⁶³) Men tabet er forholdsvis beskedent og næppe værd at spille flere spekulationer på.

Nedenfor gengives i kolonnen til venstre „Katalog over Povl Andersens bøger som tilfaldt ham fra faderens bibliotek, 19. aug. år 1608“ i Gl.kgl.saml. 1114 Ia 2°. Tegnet „, som lejlighedsvis forekommer i margin ud for titlerne er af uvis betydning.⁶⁴) Den fortløbende nummering og identifikationerne meddelt til højre skyldes udgiveren. De fleste er hentet fra de anførte steder i Sperlings katalog, Ny kgl.saml. 1259 4°, men ved systematisk eftersøgning er det også lykkedes at fremdrage nogle af Anders Lauridsens egne eksemplarer i Kgl.Bibl., hvortil kommer et enkelt fundet i Skara stifts- och landsbibliotek; i så fald er titlerne forsynet med en asterisk og oplysning om bøgernes nuværende katalogsignatur. Ingen af dem bærer spor af at have tilhørt Povl Andersen eller Sperling – en omstændighed der understreger de to katalogers betydning som bibliotekshistorisk kilde – og omvendt forholder det sig mærkelig nok lige sådan. En græsk kvartudgave af Sofokles' tragedier fundet i Universitetsbiblioteket og muligvis identisk med nr. 33 i Povl Andersens katalog, bærer Sperlings ejermærke „Ex Bibliotheca Othonis Sperling“, men har ved ombinding i det 18. århundrede tabt hvad der har måttet være af tidligere ejeroplysninger. – „LN.“ plus et nummer angiver at bogen er dansk og under det anførte nummer beskrevet med alle bibliografiske detaljer i Lauritz Nielsen: Dansk Bibliografi 1482-1600, 1-3, 1919-35.

Catalogus Librorum Pavlli Andree qvi ipsi ex bibliotheca paterna cesserunt, 19. Avgusti Ao 1608

In Folio

1	Biblia Vatabli, 2 volum.	Biblia Utriusqve Testamenti, voluminibus II, cum interpretatione Santis Pagnini et annotationibus Francisci Vatabli et Bertini . . Apud Robertum Stephanum 1557 [bl. 49r]
2	Athanasii & Clementis Alexandrini opera, uno volum. Latin.	Athanasii Opera in IV Tomos distributa. Basileæ 1556. Clementis Alexandrini Opera, interprete Gentiano Herveto, cum Scholiis ejusdem. Basileæ 1556 [bl. 49r]
3	Clementis Alexandrini & Gregorii Nazianzeni opera, uno volumine, Latine	Clementis Alexandrini Opera, interprete Gentiano Herveto cum ejusdem scholiis. Basileæ 1566. Gregorii Nazianceni Opera omnia . . cum Nicetæ Setronii commentariis . . Adjunctum est Nonni Opusculum . . Coloniae 1570 [bl. 49v]
4	Operum Lutheri, Tomi 6	Martini Lutheri Wittebergenses Tomi I, II, III, IV, V et VII [u. å., bl. 49v]
5	P. Martyris in Epistolam ad Roman. & Prælectiones Buceri in Epistolam ad Ephes., uno volumine	Petri Martyris Commentarii in Epistolam S. Pauli ad Romanos et ad Ephesios. Basileæ 1570 [bl. 50r]
6	P. Martyris Commentar. in 2. libr. Regum poster.	Petri Martyris Commentarii In Lib. Regum. Item Ioannis Wolffii in Lib. II quatuordecim ultima capita. Tiguri 1571 [bl. 50v]
7	P. Martyr in Genesisin	Petri Martyris Commentarii in Genesisin. Tiguri 1569 [bl. 49v]
8	P. Martyr in 1. epistolam Corinth.	Petri Martyris Commentarii in Epistolam priorem ad Corinthios. Tiguri 1572 [bl. 49r]
9	P. Martyr in libros Samuel.	
10	P. Martyris Loci communes,,	
11	Th. Beze Tractationes Theolog.	
12	Joan. Chrysostomi Sermones in Epistolas Pavlli etc.	*Diui Joannis Chrysostomi in omnes Pauli apostoli epistolas . . interpretatio [græce]. Veronae per Stephanum et fratres a Sabio 1529. I-II [Skara stifts- och landsbibliotek, Kat.: Teol. Fornkristen litt.]
13	Platonis Opera, Græce	

- 14 Loci communes St.Szege-
dini
- 15 Thargum Pavli Fagii in
Pentathevcum
- 16 Thesavrus Avgust. Mar-
lorati Thesaurus totius Scripturæ ex Adversariis
Augustini Marlorati. Lausannæ 1575 [bl. 49r]
- 17 Bibliotheca Sancta Sixti
Senensis
- 18 Analysis Typica Pflackeri
- 19 Concordantię NTesta-
menti S. Betulii, Græce
- 20 Vandalię & Saxonię
Crantzii Continuatio
- 21 Chronologia Funcii
- 22 Caroli Sigonii Fasti con-
sulares
- 23 Polydori Vergilii Histo-
ria Anglica
- 24 Scotus super 1. & 2. Sen-
tentiærum Joannis Duns Scoti Scriptum super Primo
sententiærum. Venetiis 1515 [bl. 49v]
- 25 Scotus super 3. Sententi-
arum Joannis Duns Scoti Scriptum Tertium super
tertio sententiærum. Venetiis 1515 [bl. 49v]
- 26 Thomas in 4. Sententia-
rum Sanctus Thomas de Aquino super iv Librum
Magistri Sententiærum. Venetiis 1501 [bl. 49v]
- 27 Bonaventura super 3.
Sententiærum (NB Rese-
nius reliqva Bonaventurę
scripta habet) Seraphici Doctoris Bonaventurę super Tertio
Sententiærum [u. å., bl. 50r]
- In Quarto*
- 28 Biblia Tremellii, Londi-
ni,, Biblia Sacra Tremellii et Junii atque Bezae.
Londini 1585 [bl. 51v]
- 29 Synesii opuscula, Græce
- 30 Aristophanis Comoedię
cum commentar. Græce⁶⁵⁾
- 31 B. Arię Montan. Com-
mentar. in 12 prophet.
minores
- 32 Theses Theologicę Th.
Bezę & Antonii Fayi,,
- 33 Sophoclis Tragoedię,
Græce *Sophoclis Tragoediae [græsk titel]. Parisiis
apud Adrianum Turnebum 1553 [UB. I,
Kat.: Kl. 43536, jfr. ovenfor s. 48]
- 34 Elenchus scriptorum om-
nium Conr. Lycosthenis,,

- 35 Psalterium David. Arię
Montani
- 36 Jacobi Carpentarii Ani-
madversiones in Dialect.
Rami,,
- 37 Orationes clarorum ho-
minum habitę in Acade-
mia Veneta etc.,,
- 38 Chronologia Nicephori
Latine per Camerar. etc.
- 39 Grammatica Chaldea & Immanuelis Tremellii Grammatica Chaldaea
et Syra. Parisiis 1569. P. Rami Grammatica
Græca, quatenus a Latina differt. Parisiis
Rami 1560 [bl. 51v]
- 40 Terra promissionis Mi-
chael. Aitzingeri
- 41 Milichius in 2. lib. Histor. Jacobi Milichii Commentarii in Plinii Librum
C. Plinii Secundum Naturalis Historiæ. Francofurti
[1553 eller] 1563 [bl. 20r eller 14v]
- 42 Grammat. Græca
Moschopuli
- 43 Diarium Astrologicum & [LN. nr. 1170: tr. 1586]
Meteorologicum anni
1586. Elię Olai Cimbri
- 44 Hemmingius de conjugio, Nicolai Hemmingii de Conjugio, Repudio et
repudio, divortio etc. Divortio. Lipsiæ typis Vogelianiis [u. å., bl. 52v;
LN. nr. 852]
- 45 C. Erasmus Laetus, de re [LN. nr. 668: tr. 1573, nr. 666: tr. 1573, nr.
navtica, Colloq. Moral., 667: tr. 1574]
Cæsar. Romani etc.
- 46 Gnomon Renati Gvillonii
etc.
- 47 Grammatica Græca, Gazeę
- 48 Timoth. Kirckneri Ora-
tio de vita et morte Lo-
dovici Comitis Palatini
etc. cum adjunctis
- 49 Critica J. Lipsii
- 50 Chemnitius de duabus Martini Chemnitii de duabus naturis in
naturis in Christo Christo. Lipsiæ 1578. Caspari Franck Predigt
von Christi Sitzen zue der rechten Gottes,
wieder Jacobi Andreae Schmidtleins Sermon,
welchen er zue Wittenbergh gehalten. Ingol-
statt 1578 [bl. 52r]

- 51 Oratio Andree Lavrentii [LN. nr. 1044: tr. 1588]
de vita & morte Frider. II
etc.
- 52 Parvuli Logicę etc.
- 53 Musica Herm. Finckii
- 54 Partitiones Oratorię
Ciceron. cum Commen-
tar.
- 55 Marci Bevmleri Nitrum
ad lavandum caput Asini
Tubingens. etc.
- 56 Joach. Camerarii Com-
mentar. in 1. libr. Iliad.
Hom.
- 57 Camerar. in 2. libr. Iliad.
- In Octavo*
- 58 Vict. Strigelii ὑπομνήματα Victorini Strigelii Hypomnemata in omnes
in Psalm. Davidis Psalmos Davidis. Lipsiæ 1573 [bl. 54r]
- 59 Qvęstiones M. Lutheri D. Martini Lutheri Quęstionum sacrarum
centurię iv una cum ccxxi Quęstionib. aliis.
Basileę per Oporinum [u. å., bl. 54v]
- 60 Problemata Aretii, Tom. Benedicti Aretii Problematum Theologicorum
3,, Pars altera. Lausannę 1575 [bl. 57v]
- 61 Enchiridion Theologi- Victorini Strigelii Enchiridion Theologicum
cum Strigelii in usum Tyronum. Bremę 1584.⁶⁶⁾ Theodori
Bezę responsio ad Quęstiones et Responsio-
nes Danielis Hoffmanni .. Genevę 1584 [bl.
58v]
- 62 Hunnius in Epistolam ad Egidii Hunnii expositio Epistolę Pauli ad
Roman. Romanos. Francofurti 1587 [bl. 55v]
- 63 Laertius de vita Philoso-
phorum
- 64 Andr. Hyperii Opuscula Andreae Hyperii varia opuscula Theologica.
Theologica, Tom. 2 Basileę 1570 [bl. 54r]
Andreae Hyperii opusculorum Theologicorum
Pars II. Basileę 1571 [bl. 58r]
- 65 Gryņęus in Epistolam ad Joannis Jacobi Grynęi Epistolę Sancti Pauli
Ebr. ad Hebręos. Basileę 1587 [bl. 55v]
- 66 Anton. Sadecl. de veri- Antonii Sadeele Disputatio de Veritate Hu-
tate humanę naturę Chri- manę Naturę Jesu Christi. Genevę 1585.
sti,, Ejusdem disputatio de vera Peccatorum re-
missione adversus satisfactiones et Purgato-
riis. Morgiis 1582 [bl. 58v]

- 67 Loci communes Philippi Melanch.,, Philippi Melanthonis Loci Communes Theologici. Basileæ 1545 [bl. 55v]
- 68 Epistolę Familiar. Camerarii
- 69 Poemata Virgilii
- 70 Francis. Gvicciardini Histor. Tomi 2
- 71 Plutarchi Moral. Tomi 2,,
- 72 Examen Philippi M. cum commentar. Pezelii, Tom. 2 Christophori Pezelii examinis Theologici Philippi Melanthonis Pars Secunda. Neostadii 1587 [bl. 57v]. Christophori Pezelii Prælectiones in examen Theologicum Melanthonis. Neostadii 1587 [bl. 58v]
- 73 Evripidis Tragoedię, Tom. 2
- 74 Oration. Demosthenes Tom. 2, Græce,,
- 75 Macrobius *Macrobii Ambrosii Aurelii Theodosii In Somnium Scipionis Lib. II, Saturnaliorum Lib. VII. Lugduni apud Seb. Gryphium 1550 [Kat.: 171, 675]
- 76 Petrus Crinitus
- 77 Odę sacrę Joan. Blacchi Dani, item Carmina 5 illustrium Poetarum etc. [LN. nr. 17 eller 18: tr. 1549 og 1550 (omfatter kun Odę sacrę)]
- 78 Biblia Hebręa. 2 volum.
- 79 Anton. Sadeel. de legitima vocatione ministrorum, item Philip. Mornę de Ecclesia,, A. Sadeele de legitima vocatione Pastorum Ecclesię Reformatę. Morgiis 1583. Ejusdem Posnaniensium assertionum de Christi in terris Ecclesia . . refutatio. Morgiis 1584. Philippi Mornęi Tractatus de Ecclesia. Genevę 1585 [bl. 54r]
- 80 Danęs in 1. Epistolam ad Timoth., item Anton. Sadeel. contra Sophismata F. Turriani Lamberti Danęi in D. Pauli 1. Epistolam ad Timotheum commentarius. Genevę 1577. Antonii Sadeele Sophismata Francisci Turriani monachi [bl. 56v]
- 81 Th. Bezę epistolę Theolog. Theodori Bezę Epistolarum Theologicarum Liber Unus. Genevę 1579 [bl. 56v]
- 82 Hunnius in Johannem Egidii Hunnii Commentarius in Johannem. Francofurti 1585 [bl. 55v]
- 83 Psalterium Apollinarii, Græc.
- 84 Hemming. in Psalm. 84 *Nicolai Hemmingii enarratio Psalmi LXXXIV.

- Hafniæ 1569 [bl. 54v; Kat.: Hielmst. 89; LN. nr. 838]
- 85 Gryneſi Prælect. in Haggeum Prophet. Jo. Jacobi Grynæi Commentarius in Haggeum Prophetam. Apud Eustathium Vignon 1581 [bl. 56r]
- 86 Hemming. in Psalm 25 Nicolai Hemmingii enarratio Psalmi xxv. Wittebergæ 1567 [bl. 55v; LN.nr. 839]
- 87 Flori & Evtropii Histor. R. *L. Flori de gestis Romanorum quatuor, cum adnotationibus Joan. Camertis. Parisiis apud Christianum Wechelum 1542. Eutropij V.C. Historiæ Romanæ Libri decem. Basileæ ex officina Joanni Oporini 1546 [Kat.: 171, 187]
- 88 Sphæra Johan. de Sacrobosco,,
- 89 Ptolemæi Qyadripart. Latine per Philip. M.
- 90 Homeri interpres, Græc.
- 91 Martin. Borrhajus in elementa Cosmograph. etc.,,
- 92 Salustius *C. Crispi Sallustii de L. Sergij Catilinæ coniuratione ac Bello Iugurthino historiæ. Lugduni apud Seb. Gryphium 1545 [Kat.: 171, 39]
- 93 Physica Hermolai Barbari,,
- 94 Pædagogia Christiana Selnecceri Nicolai Selnecceri Pædagogia Christiana. Jenæ 1568 [bl. 57v]
- 95 Anatomia Fucksii,, Leonharti Fuchsii de Humani Corporis fabrica. Lugduni 1551 et 1555 [bl. 26r]
- 96 Xenophon, Græce
- 97 Trallianus, Græce & Latine Alexandri Tralliani Libri XII Græco-Latini, Joanne Guinterio Andernaco interprete . . cum Jacobi Goupyli Castigationibus. Basileæ 1556. [bl. 25r]
- 98 Oratio Chytrei de Volfango Palatino Rheni etc. cum adjunctis
- 99 Cruciger (sive Philip.) in Johannem Caspari Crucigeri enarratio in Evangelium Johannis. Argentorati 1546 [bl. 57v]
- 100 Johan. Piscatoris Analysis Logica Epistolæ ad Roman.
- 101 Historia Tripartita Historiæ Ecclesiasticæ Tripartitæ Tomus II et III. Antuerpiæ 1548 [bl. 59r]

102 Philip M. Annotat. in Evangelia Dominical. & Fest.	Philippi Melanthonis Annotationes in Evangelia. Lipsiæ 1555. Item: confessio doctrinæ Saxonicarum Ecclesiarum, scripta Anno 1555, ut Synodo Tridentino exhiberetur. Lipsiæ 1555. [bl. 58r]
103 Theoricę Planetarum, Purbachii,,	
104 Car. Sigonius de Repub. Hebręorum,,	
105 Polydorus Vergil. de rerum inventoribus	
106 Palladius in Pentatevchum Mosis	Petri Palladij Librorum Moysi explicatio brevis. Wittenbergæ 1559 [bl. 55r; LN. nr. 1264]
107 Joannis Cheki Angli de pronunciatione Græcę lingvę	
108 Basilii Zanchii Poëmata etc.	
109 Examen ordinandorum, Germanice,,	Examen der Ordinanden wie es in der Mechelburgischen Kirchen-Ordnung gefasst ist. Wittenberg 1554 [bl. 54v]
110 Elogia doctorum virorum, P. Jovii	
111 Eras. Roterodami Dialogus de pronunciat. lingvę Græcę	
112 Grammatica Ebręa Osiandri	
113 Hemming. demonstratio de Christo vero deo & homine etc.	Nicolai Hemmingii Demonstratio Veritatis de Domino Jesu vero Deo et vero Homine, uno Christo . . 1571 [bl. 56r; LN. nr. 833]
114 Viti Vinsemii interpretatio eidylliorum Theocriti	
115 Qvestiones Vitebergenses	*Qvæstiones de rebus cognitione dignissimis, explicatæ in publicis congressibus in Academia Witebergensi. Witebergæ in officina hæredum Georgii Rhav 1557 [Kat.: 119 III, 211]
116 Scholę Rameę Kragii	*Rameæ Scholæ et defensio Petri Rami . . dicente Andrea Kragio. Basileæ 1582 [Kat.: 14, 59; LN. nr. 1016]
117 Acta Apostolorum, Francisci Junii	Francisci Junii translatio Actorum Apostolorum Latina ex lingva Arabica. Lugduni 1578 [bl. 54r]

- 118 Grammatica Ebreæ
Hapellii
- 119 Brutinæ quæstiones Rami *Petri Rami Veromandui Brutinæ Quæstiones ad Henricum Valesium, Franciæ regem. Sec. editio. Parisiis ex typographia Matthæi Daudis 1549 [Kat.: 171, 317].
- 120 Gemma Frisius de principiis Astronomiæ et Cosmograph. etc., item Petrus Beavsardus de usu annuli Astronomici,,
- 121 Hemming. in Epistolam ad Ephes. Nicolai Hemmingii Commentarius in Epistol. Pauli ad Ephes. Wittebergæ 1565 [bl. 54v; LN. nr. 812]
- 122 Brachylogos juris civilis *Brachylogos totius iuris civilis sive corpus legum, cui adiunctæ sunt Institutiones T. Caij. Lugduni apud Mauricium Roy et Ludouicum Pesnot 1553 [Kat.: 102, 3]
- 123 De corporis Christi omnipræsentia etc. Theologorum quorundam Germanorum sententia de Corporis Christi omnipræsentia cum ejusdem modesta refutatione. 1578 [bl. 54r]
- 124 Chytræi Oratio de Creichgoja cum adjunctis
- 125 Definitiones Philippi M. Philippi Melanthonis definitiones multarum appellationum, quarum in Ecclesia usus est. Wittebergæ 1555. Ejusdem Enarratio Epistolæ Pauli ad Colossenses. Wittebergæ 1559. Nicolai Hemmingii de Regeneratione Spirituali . . Hafniæ 1558. Joannis Cogeleri Imagines elegantissimæ . . Wittebergæ 1558 [bl. 56r; LN. nr. 832]
- 126 Joan. Baptista Porta de miraculis rerum natural. Jo. Baptistæ Portæ Magia[c] Naturalis [sive de miraculis rerum naturalium libri iij]. Antuerpiæ 1560 [bl. 29r]
- 127 Alexius Pedemontanus de secretis Alexi Pedemontani de Secretis Libri vi. Basileæ 1559 [bl. 38r].
- 128 Evclides Latinus, Parisiis,,
- 129 Symboli Niceni Enarratio Philippica
- 130 Calendarium Pavli Eberi,,

- 131 Hermogen. *περί ιδέων*,
Græce
- 132 Oratio D. Chytrei de
statu Ecclesiarum in
Græcia, Avstria etc.
- 133 Petri Nannii Miscella-
nea,,
- 134 Apologia Renati Heneri
pro Andrea Vesalio,,
Renati Heneri adversus Jacobum Sylvium
pro Andrea Vesalio Apologia. Item: Jacobi
Sylvii depulsio calumniarum cujusdam vesani
in Hippocratis Gallenique rem Anatomicam
[bl. 30r]
- 135 Anacreon Lyricus Græce
& Latine Henr. Ste.
- 136 Orationes duę Joan.
Sasceridis
- 137 Apulejus de asino avreo,,
138 Christiana elementa tri-
lingvia Petri Artopeçi etc.
Petri Artopoei Christiana elementa trilingvia.
Basiliæ 1545. Ejusdem de prima rerum origine
vetustissimaque Theologia. Basileæ 1545.
Ejusdem scholia in 1. Pauli Epist. ad Timoth.
Basileæ 1545 [bl. 57r]
- 139 Rhetorica Arię Monta-
nus,,
- In 16to*
- 140 Problemata Aristotelis
Latine,,
- 141 Silius Italicus de bello
Punico
*Silius Italicus, poetæ clarissimi, De Bello
Punico libri septemdecim. Lugduni apud
Seb. Gryphium 1551 [Kat.: 170, 449]

De 141 numre beløber sig til mindst 155 bind. Omkring tres numre optræder i begge kataloger, hvilket indebærer at knap halvdelen af Povl Andersens bogarv er bibliografisk verificeret og samtidig at proveniensen af en nærmere bestemt del af Sperlings bogsamling er henført til hans bibliotek. Det var altså bl.a. disse bøger Sperling så igennem i Bergen og senere overtog ved sit ægteskab med enken. De bøger som ikke er identificerede udgør, for så vidt de ikke hører under teologi og medicin, en række eksempler på hvad Sperling har ejet ud over de i 1654-katalogen registrerede bøger – klassiske forfattere, filologiske håndbøger og historiske værker m.v. – uden at det hermed er sagt at der ikke også gennem årene kan være sket en vis reduktion inden for disse faggrupper. Hvad der dog især har gjort det umagen værd at gå katalogerne igennem er, at de udvundne oplysninger tillige gør det muligt at tegne et rids af en lærdoms- og familiekreds i Roskilde og København gennem et par generationer. Ud fra denne synsvinkel skal Povl Andersens bogkatalog behandles i det følgende.

Hans far, Anders Lauridsen fra Roskilde (Andreas Laurentius Roschil-densis) var født 1528, blev 1548 student og 1552 hører ved sin fødebysskole. Fra 1552 til 1554 studerede han ved universitetet i Louvain, fra 1554 nogle år i Wittenberg under Philip Melanthon, og blev efter at have taget magistergraden ved sin hjemkomst 1557 rektor ved Roskilde skole. Han blev tillige forlenet med et kannikedømme og ægtede 1564 Anne Pedersdatter, hvis far Peder Povlsen han 1566 blev adjungeret og 1572 efterfulgte som teologisk lektor ved domkirken. I 1574 blev han professor i teologi ved Københavns universitet, var dets rektor 1581-82 og beklædte fra 1586 stillingen som bibliotekar ved kongens bibliotek, et hverv der indbragte ham en ekstraindtægt på 50 daler årlig. I teologisk opfattelse stillede han sig nær Niels Hemmingsen, der vistnok også havde andel i hans kaldelse til teologiprofessoratet, men han har kun sparsomt ytret sig på tryk. Hans hovedværk er den latinske ligprædiken han 1588 holdt over Frederik II (ovenfor nr. 51). Han overlevede sin hustru og efterlod sig ved sin død nov. 1589 seks børn, fire sønner og to døtre hvoraf to af sønnerne og en datter var umyndige (slægtsoversigt s. 71).⁶⁷⁾ Povl Andersen var den yngste, født o. 1586, hvad der er forklaringen på at katalogen over hans bogarv er dateret så sent som til 1608.⁶⁸⁾

Det første spørgsmål der melder sig er nu hvor stor en del Povl Andersens bøger har udgjort af faderens bibliotek. En skiftebog i Gl.kgl.saml. 3022 4° oplyser at hele samlingen mod et vederlag til pigerne tilfaldt de fire brødre – „och schulle the alle iij verre ens gode thervdj“. Altså må der ved en senere fordeling mellem brødrene være tilkommet Povl An-

dersen en fjerdepart og Anders Lauridsens bibliotek følgelig have bestået af rundt regnet $4 \times 150 = 0.600$ bind. Skiftebogen anfører ikke nogen vurderingssum, men man enedes om at de to søstre, som delte lige med deres brødre, i stedet for bøgerne skulle dele moderens gangklæder og at den ældste, Barbara, i tilgift skulle have 50 daler udbetalt. Det er noget gådefuldt hvorfor den yngre søster ikke fik tildelt et lignende beløb, men da det udtrykkeligt hedder at de 50 daler ekstra skal udredes „for Barbrais anpart aff hindis salige faders liberj“, kan den samlede vurderingssum ikke have været under $4 \times 50 = 200$ daler og har vel endda meget muligt ligget højere, måske på 0.300 daler svarende til 0. $\frac{1}{2}$ daler pr. bind. Tallene er omtrentlige, men selv med en usikkerhedsmargin tilstrækkelige til at vise at Anders Lauridsen har ejet et for sin tid og stilling særdeles respektabelt bibliotek.⁶⁹⁾

Så umuligt det er at vide hvor repræsentativ Povl Andersens andel er for helheden, fortæller bogkatalogen dog altid noget positivt om hvilke bøger der har stået til hans og faderens rådighed. Det er et bredt litteraturudvalg Anders Lauridsen har samlet sig. Oldtiden er repræsenteret med adskillige autores, navnlig græske som Homer med kommentarer (56-57, 90), dramatiske værker af Sofokles (33), Euripides (73) og Aristofanes (30), Platons værker i folio (13), Xenofon uspecificeret (96), Demostenes' taler (74), Plutarchs Moralia (71), en af Hermogenes' vejledninger i veltalenhed og god stil (131), værdsat endnu i det 17. århundredes skolelitteratur,⁷⁰⁾ og Diogenes Laertius' biografier af de gamle filosoffer (63), sidstnævnte muligvis i latinsk oversættelse ligesom Euclid (128), Aristoteles (140) og Theocrit (114). Heroverfor står de latinske forfattere sig svagere. Foruden en retorisk afhandling af Cicero (54), en kommentar til hans *Somnium Scipionis* m.v. af den 450 år senere Macrobius (75), en Vergiludgave (69), en Pliniuskommentar (41) og Apuleius' underholdende fortælling om det gyldne æsel (139) forekommer historikerne Florus, Eutropius, Sallust og Silius Italicus (87, 92, 141), som det synes et vilkårligt udvalg. Tilsvarende består de foreliggende dele af Anders Lauridsens filologiske håndapparat væsentlig af et par bøger om udtalen af græsk (107, 111) og nogle græske (samt hebraiske) grammatikker (39, 42, 47, 112, 118), hvorimod der ikke anføres noget hjælpemiddel til latinstudiet. Skævheden skyldes formodentlig den af de fire sønner valgte fordelingsplan, men det er iøvrigt næppe urimeligt at sætte den i sig selv nydelige repræsentation af græske forfattere og hjælpemidlerne til deres benyttelse i forbindelse med Anders Lauridsens virke ved skolen i Roskilde, hvor undervisningen i græsk havde et større omfang end ved landets øvrige skoler.⁷¹⁾ Højest sandsynligt hører også anskaffelsen af

Herman Fincks *Practica musica* [Wittenberg 1556] til denne periode (53). Den rummer en nøgle til forståelsen af de musikalske tegn og vides andetsteds brugt som hjælpemiddel ved musikundervisningen.⁷²⁾ Roskilderektoren måtte virkelig lægge sig efter musikken. I et kongebrev dateret 26. okt. 1560 påmindes mester Anders om at gøre sig flid med at lade disciplene opdrage til at synge godt, så kongen kan få nogle gode stemmer til sit sangkor.⁷³⁾

Det er måske lidt overraskende at samlingen rummer natur- og lægevidenskabelige værker (41, 93, 95, 126-27, 134), afhandlinger inden for astronomi og kosmografi (43, 88-89, 91, 103, 120) m.v., men tilegnelsen af disse fagområder var for datidens betragtning nært forbundet med studiet af de humanistiske fag. Ifølge universitetsstatutterne omfattede artesstudiet, der førte frem til magistergraden og var en forudsætning for at man kunne tage doktorgraden inden for de øvrige fakulteter, både matematik (med aritmetik og geometri), fysik, astronomi (med astrologi) og kosmografi. Det er derfor fuldt forståeligt at biblioteket rummer f. eks. en fysik (93), en Euclid (128), Gemma Frisius' indføring i astronomien (120) og en astrologisk afhandling af en autoritet som Ptolemæus, meget bekvemt iøvrigt erhvervet i Melanths latinske oversættelse (89). Vedrørende Johannes de Sacroboscus værk *De sphaera* (88) og Georg Purbachs *Theoricæ planetarum* (103) er det tilstrækkeligt at henvise til at de begge udtrykkeligt angives som benyttede ved undervisningen på Københavns universitet o. 1550.⁷⁴⁾

Også et lille udvalg af historikere fra det 16. århundrede falder i øjnene, og da historie endnu ikke i Anders Lauridsens tid blev dyrket som selvstændigt universitetsfag, afspejler de pågældende bøger mere klart en personlig interesse, den der måske desuden var baggrunden for at han o. 1580 fik forelagt Hans Svanings utrykte *Danmarkshistorie* til gennemsyn.⁷⁵⁾ Der er værker af italieneren Carlo Sigonio (22, 104), bl. a. hans *Fasti consulares* hvori han behandler de i Rom i 1540'erne fundne konsullister, Johann Funcks kronologiske oversigt over verdenshistorien frem til det 16. århundrede (21), en udbredt håndbog tr. 1546 og senere, Rostockprofessoren David Chytræus' fortsættelse af Albert Krantz' nordtyske historie fra o. 1500 og frem til 1585 (20) der også berører Danmarks historie, tr. 1585 og 1586, den italienske humanist Polydor Vergils standardværk om Englands historie (23) og Francesco Guicciardinis indgående skildring af Italiens historie 1492-1534 (70), tr. 1561, et berømt stykke politisk historieskrivning som bl. a. den danske historieskriver Arild Huitfeldt satte højt.⁷⁶⁾

Som man kunne vente optager teologien størstepladsen. Af bibler er

der foruden en ikke nærmere beskrevet hebraisk bibel i oktav (78) Robert Estiennes bibeludgave 1557 med bl.a. hebraisten François Vatable's tekstkritiske noter (1), og der er Im. Tremellius' og Fr. Junius' latinske oversættelse af Gl. Testamente udgivet sammen med Theodor Beza's højtpriste oversættelse af det Ny Testamente (28), antagelig benyttet til den danske bibeloversættelse 1607.⁷⁷) Hertil kommer Fr. Junius' oversættelse af Apostlenes gerninger i arabisk overlevering (117). Til hjælp ved bibelstudiet findes en konkordans til det Ny Testamente (19), en thesaurus omfattende hele skriften (16) og Sixtus' fra Siena's store bibelhåndbog (17), første gang trykt 1566. Der er kirkefædrene Clemens fra Alexandria (2-3), Athanasius (2), Gregor fra Nazianz (3) og Synesius fra Kyrene på græsk (29), mens bl.a. Augustin glimrer ved sit fravær, vel fordi hans værker er gået til anden arving, og der er Johannes Chrysostomus' berømte prædikener (12) og Apollinarius' græske gendigtning af salmerne i det Gl. Testamente fra det 4. århundrede (83). Af skolastikere er der enkelte arbejder af Thomas de Aquino (26), af hans modpol Duns Scotus (24-25) og af Bonaventura (27). Ved sidstnævnte har Povl Andersen noteret at „Resen har de øvrige skrifter“, hvad der vel betyder at hans svoger professor Hans Poulsen Resen, gift med Barbara, har lånt dem fra samlingen.

Reformationstidens teologer forekommer i anseligt mål. Der er naturligvis værker af Luther og Melanthon, f.eks. Luthers samlede værker, ganske vist i ukomplet stand (4), og Melanthon's systematiske og overskuelige fremstilling af Lutherdommens hovedbegreber, *Loci communes theologici* (67), udbredt i utallige udgaver og genstand for en forelæsningsrække holdt af Anders Lauridsen 1578. Videre træffer man kommentarværker af den italienskfødte engelske reformator Peter Martyr der søgte at formidle afvigende opfattelser hos Luther og Zwingli (5-10) såvel som værker af strengt ortodokse lutheranere som Ægidius Hunnius (62, 82) og Nicolaus Selnecker (94), men mest slående er unægtelig rigdommen på reformert (calvinistisk) litteratur. Nr. 123 er et reformert indlæg om nadverspørgsmålet, et af hovedstridspunkterne mellem reformerte og lutheranere. Calvins efterfølger i Genève Theodor Beza optræder med tre værker (11, 32, 81), andre schweizerteologer som Johann Jacob Grynæus, Marcus Beumler, Lambert Daneau og Antoine Sadeel med henholdsvis to (65, 85), et (55), et (80) og tre (66, 79, 80), den ledende franske reformerte Philippe Duplessis-Mornay med et (79) og forskellige tyske teologer med ialt fem, heraf kryptokalvinisterne Andreas Hyperius og Victorin Strigel med et (64) og to (58, 61) og kalvinisterne Christopher Pezelius og Johannes Piscator med hver et (72 og 100). Der er på

ingen måde noget ejendommeligt heri, da Niels Hemmingsens kalvinistiske sympatier i slutningen af det 16. århundrede blev delt af mange i Danmark, men mens Niels Hemmingsen blev afsat forblev Anders Lauridsen i den teologiske lærestol, hvad der navnlig gør det interessant at finde sådanne litteraturprøver i hans bibliotek, de fleste erhvervet efter at han var etableret som professor. Da den lutherske ortodoksi nogle år senere for alvor tog fat blev flere af bøgerne anset for farlig læsning. Hans Poulsen Resen forbød sine præster at læse Pezelius og gik selv ind i en voldsom polemik mod Piscator,⁷⁸⁾ og i 1616 var det et alvorligt anklagepunkt mod Fyns biskop – Resens og Povl Andersens svoger Hans Knudsen Vejle – at han over for sine præster havde udtalt sig rosende om bl. a. Peter Martyrs *Loci communes* (10) og Pezelius' *Examen Philippi* (72).⁷⁹⁾ Det må imidlertid fastholdes at Anders Lauridsen var samtidig med Niels Hemmingsen og ikke med Resen. Udvalget kan tages som udtryk for at han fulgte med inden for sit fag, og siger det noget om interesser og muligheder for påvirkninger, har bøgernes blotte tilstedeværelse ganske afgjort ingen beviskraft med hensyn til hans teologiske standpunkt eller sympatier.

Der er tilfaldet Povl Andersen ret få bøger af danske forfattere og ingen af dem er skrevet på dansk. Man finder prøver på Anders Lauridsens egen produktion i nr. 51, hans ligprædiken over Frederik II, og gemt i en samling akademiske taler, nr. 115, bl. 134v-36r, en kort fremstilling af et teologisk spørgsmål som han mundtligt havde fremlagt på universitetet i Wittenberg d. 5. marts 1555. Tre værker skyldes den produktive latin-digter Erasmus Lætus (45), eet professorkollegaen Johannes Sascerides (136, tr. Wittenberg 1585) og hele fem, måske seks (125?) Niels Hemmingsen (44, 84, 86, 113, 121). Mest talende er nr. 84, Hemmingsens udlægning af den 84. salme. Det endnu eksisterende eksemplar er indbundet i et samtidigt bind af kalveskind, rigt dekoreret med stempler, og bærer på flyvebladet forfatterens egenhændige dedikation til vennen og kollegaen i Roskilde domkapitel: „Reverendo viro pietate doctrina sapientia et virtuti præstanti M. Andreae Lavrentio fratri amico et collegæ Nicolaus Hemmingius donum dedit“. Gaven er fra før 1574 da Lauridsen blev professor, og der er absolut ingen grund til at tro at det venlige forhold senere har lidt skår. Som endnu et venskabstegn har Hemmingsen nemlig skænket ham Chrysostomus' udlægning af Pauli breve i to gode pergamentbind (12); tilskriften stilet til „veteri meo et sincero amico et fratri Doctori Andreae Laurentio theologo in schola Hafniensi dignissimo“ er dateret 19. marts 1589.¹⁰⁷⁾

Ikke nær så flot som Hemmingsens to boggaver, i et ret tarveligt

pergamentbind er det eksemplar indbundet som magister Anders Krag 1582 sendte sin gamle lærer, nu universitetets rektor, af sit debutarbejde *Rameæ scholæ* (116). Krag blev senere professor, men var 1582 midt i lægestudiet og herunder blevet en begejstret tilhænger af den omstridte franske filosof Pierre de la Ramée, der havde vendt sig mod Aristoteles og den af ham dominerede metode i videnskaben (jfr. et skrift af Ramée i 119 og et modskrift i 36). Den ærbødige dedikation lyder: „Magnifico Academiae Hafniensis rectorj: D. Doctorj Andreae Lavrentio: præceptorj suo submissee colendo mittit autor“. Det er vist overhovedet det eneste bevarede vidnesbyrd om en forbindelse mellem de to mænd.

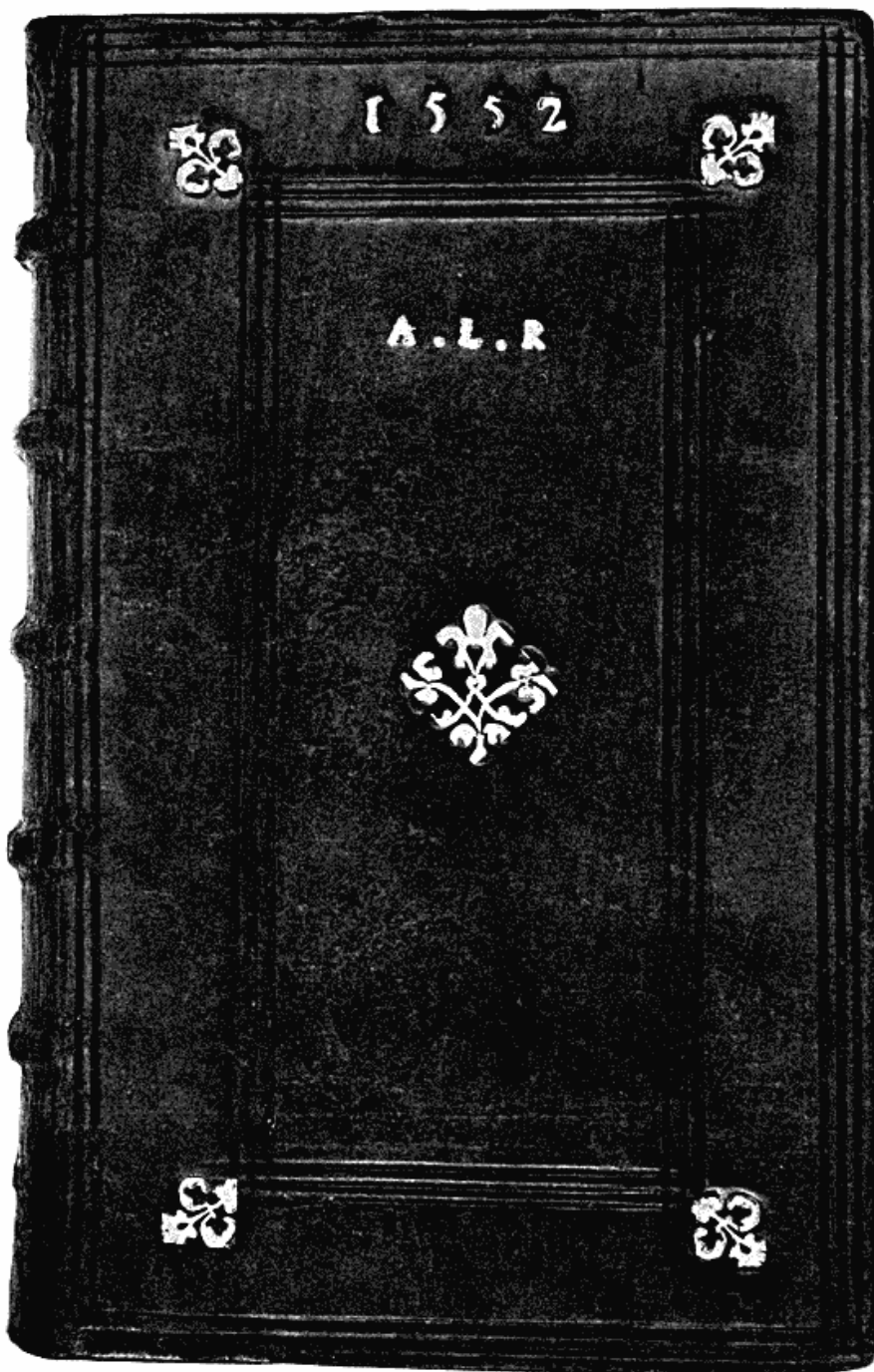
Anders Lauridsen har altså i sit studerekammer kunnet bevæge sig gennem en bred skala af emner og undertiden smigre sig ved vidnesbyrd om personlige opmærksomheder. Men mere end det. Frem på skrivebordet – den lange „studere skiffue“ som det kaldes i skiftebogen – har han desuden kunnet lægge smukke tryk og bind. Ved at gå fra bogkatalogen til Kgl. Bibl.s magasiner er der fremdraget en halv snes eksemplarer med umiskendelige spor af at de har hørt til hans bibliotek, foruden de lige omtalte dedikationseksemplarer nr. 75, 87, 92, 115, 119, 122, og 141. Nogle af bøgerne er smukke franske tryk fra 1540'erne og 1550'erne, heriblandt nogle Parisertryk (87, 119, jfr. 33, 128) og enkelte Lyontryk omfattende bl. a. tre af Sebastian Gryphius' kønne klassikerudgaver (75, 92, 141). Gryphius-udgaverne er tillige bemærkelsesværdige ved at foreligge indbundet i stilfulde franske kalveskindsbind, både i materiale og udførelse kvalitetsbind hvis datering antyder at Anders Lauridsen som student og hører næppe har været så fattig som hans biograf H.F. Rørdam vil mene.⁸⁰) Nr. 75, Macrobius, bærer på bindets forside hans forbogstaver A(ndreas) L(aurentius) R(oschildensis) og anskaffelsesåret 1552 i forgyldt tryk. Ikke utænkeligt har han hermed villet fejre sin ankomst til Louvain. På titelbladet står der meget passende for denne første etape af udenlandsrejsen prentet en glad og samtidig lidt snu sentens om lykkens vilkår: Lykkens gaver skal man bruge, men ikke sætte sin lid til – „fortunæ muneribus utendum, non fidendum“! Silius Italicus i nr. 141, en lille sedez, bærer de samme forbogstaver og årstallet 1554 på et bind hvis stilpræg ganske svarer til bindet om nr. 75, og Sallustudgaven i nr. 92, i stærkt restaureret indbinding, må ligeledes være erhvervet under studierne i Louvain, da en tidligere ejer har skrevet sig „Jacobus Hornensis possessor libri Louanij anno 1554“. Bogens nye ejer har derefter oplyst at „Andreas Laurentius sibi et amicis possidet“ dvs. Anders Lauridsen ejer [bogen] til egen og venners brug. Det er en ret almindelig bogejervending, men i dette tilfælde er der ingen tvivl om at bøgerne, hvor fine de end har været,

er blevet anskaffet for at bruges. Næsten alle de fundne eksemplarer har brugsspor i form af understregninger eller marginalnoter skrevet med hans karakteristiske håndskrift. Nr. 87, 115, 119 og 122 er indbundet i pergament og har bortset fra nr. 119 tydelige ejermærker såsom „Andreas Laurentius“, „Andreas Laure: possidet“, eller blot et sammenskrevet „AL“. Ejerskabet til nr. 119 fremgår af en påskrift på forpermen svarende til bogkatalogens betegnelse samt et notat på sidste tomme blad gjort med Anders Lauridsens hånd.

Det ville nu vistnok være et mærkeligt træf om de få bøger der er fundet i behold via Povl Andersens katalog skulle være den eneste overleverede rest af Lauridsens bogsamling. Det er de heller ikke. Nogle få stykker, repræsenterende den trefjerdedel af bøgerne som tilfaldt Povl Andersens brødre, supplerer vor viden om bogsamlingen, desværre uden at de nærmere omstændigheder ved arvegangen kan klarlægges. Om Peder Andersens bibliotek er intetsomhelst fundet oplyst – han døde som hører i Roskilde før 1605 uden at efterlade sig livsarvinger⁸¹⁾ – og fra Hans Andersens, præst i Tygelsjö og V. Klagstorp i Skåne, er kun fundet en håndskreven samling lundensiske synodalakter som han selv må have anskaffet sig.⁸²⁾ Alene om Laurids Andersens haves en lille morsom efterretning der viser at han havde et af faderens efterladte forelæsningsmanuskripter i sin varetægt. Anders Lauridsen kunne mellem sine elever tælle Sorørektoren, fra 1597 professor Johannes Stephanius. Da Stephanius i aug. 1603 stod for at skulle holde en forelæsningsrække over Melanths Loci communes huskede han at Lauridsen havde forelæst om samme emne (jfr. s. 61). Han henvendte sig til mester Laurids, rektor i Roskilde, og bad ham om at få faderens forelæsningsnotater til låns. Det ville spare ham meget arbejde med at samle stof fra kirkehistorien, kirkefædrene og de gamle konciliebeslutninger, skrev han, hvis han måtte gøre brug af dette lærde arbejde.⁸³⁾ Lånet blev ham tilstået og notaterne atter behørigt leveret tilbage, for bemeldte „Commentarii Andreae Laurentii in Locos Communes Philip. Melanth. 1578“ overgik efter Laurids Andersens død (1605) til svogeren Hans Poulsen Resen og senere til dennes sønnesøn – Anders Lauridsens oldebarn – den bekendte bogsamler Peder Hansen Resen, med hvis donation manuskriptet kom til universitetsbiblioteket og gik til grunde ved branden 1728.⁸⁴⁾

De uden om Povl Andersen kendte og bevarede bøger er bl.a. ved

På modstående side: Macrobius, Lyon 1550, indbundet i brunt kalveskind med Anders Lauridsens forbogstaver (R = Roschildensis) og årstallet 1552. Fransk stil, sandsynligvis udført i Louvain hvor Anders Lauridsen opholdt sig det angivne år. Originalens størrelse.

hjælp af den svenske bibliotekshistoriker O. Waldes undersøgelser fundet i universitetsbibliotekerne i Uppsala og Lund, i universitetsbiblioteket i Breslau og i Kgl. Bibl.⁸⁵⁾ De anføres i kronologisk orden:

Constantini Lascaris Byzantini Græcæ institutiones, una cum interpretatione Latina. Parisiis ex officina Christiani Wecheli 1543. 4° [Upps. UB.]

M.T. Ciceronis Tusculanarum Quæstionum libri v, commentarijs clariss. uirorum Georgij Vallæ, Philippi Beroaldi et Ioachimi Camerarij, deinde Erasmi Roterodami, Iani Pagnini et Pauli Manutij variis lectionibus et scholijs illustrati. Parisiis apud Io. Roigny 1549. 4° [Upps. UB.]

Procli paraphrasis in qvatvor Ptolemæi libros de Siderum effectiõibus. Cum præfatione Philippi Melanthonis. Basileæ apud Ioannem Oporinum 1554. 8° [Upps. UB.]

Theologia Germanica. Libellus aureus . . translatus Ioanne Theophilo interprete. Basileæ per Ioannem Oporinum 1557. De novissimis verbis Davidis commentatio Martini Lutheri in Latinum sermonem conversa studio Casparis Crucigeri. Lipsiæ in officina Valentini Papæ 1550. De Concilij et ecclesia liber Germanice scriptus a D. D. Martino Lutero: nuper vero Latine redditus per D. Iustum Ionam cum gemina præfatione ad Serenissimum Regem Daniæ etc. Basileæ per Ioannem Oporinum 1557. 8° [Lund UB.]

Dictionarium Hebraicum novum, Autore Ioanne Forstero Augustano. Basileæ, Froben, 1557. 2° [Lund UB.]

Johannes Avenarius: Liber radicum seu lexicon Ebraicum. Witebergæ 1568. 2° [Breslau UB.]

Ioan. Caselii Luhiades. Laudatio Ioachimi Luhii, eqvitis Megapolitani. Rostochii typis Myliandrinis 1588. 4° [KB., Kat.: 69, 422]

Emnerne er stort set de samme som allerede er fundet repræsenteret i Anders Lauridsens bibliotek, et af Ciceros kendte filosofiske værker, en græsk grammatik af Constantinus Lascaris, en hebraisk ordbog og et ditto leksikon, en astronomisk afhandling af Ptolemæus, nogle teologiske skrifter hvoraf to af Luther, samt en lovtale over en mecklenburgsk adelsmand hvis tilstedeværelse forklares ved at forfatteren, professor i Rostock Johannes Caselius har sendt den til ham.⁸⁶⁾ Noget mere oplyser tilskrifterne. I Constantini Lascaris institutiones og Procli paraphrasis benævner Anders Lauridsen sig i ejerinscriptionen „fra Sjælland“ (Selandius/Sielandus), hvad der røber at de to bøger må være erhvervet under studierne i udlandet, da en sjællænder naturligvis ikke vil betegne sig som sådan på Sjælland. Johannes Avenarius' leksikon har han modtaget som gave fra en af de mange rejsende der på vejen til og fra København søgte herberg hos kannikerne i Roskilde. Johannes Hermannus takker med bogen sin vært Anders Lauridsen og daterer tilskriften den 25. sept. 1572. Også Dictionarium Hebraicum og det teologiske samlings-

bind har haft tidligere ejere, de er gaver fra ingen ringere end Herluf Trolle der har foræret ham dem henholdsvis 1559 og 1558. Herluf Trolle var som bekendt skolernes ven, ikke blot oprettede han og Birgitte Gøye Herlufsholm, men de skænkede også store beløb til hjælp for skolebørnene i Helsingør og Roskilde. Trolle var lensmand på Roskildegård 1557-61 og fandt da skoleforholdene så gode at han i fundatsen for Herlufsholm 1565 som forbillede for undervisningsplanen henviste til „thend schiick som thet holliss y Roschiilde Domschole“.⁸⁷⁾ Der ligger heri indirekte en kompliment til Anders Lauridsen og de to bøger dokumenterer fuldt den personlige bevågenhed lensmanden viste byens skolemester. „Moeccenas meus singularis“ kalder Anders Lauridsen ham i et notat på forsatsbladet i samlingsbindet og i Dictionarium Hebraicum skriver han: „Denne bog har hr. Herluf Trolle, alle studerendes enestående mæccen og velynder, givet mig i det herrens år 1558“ – „Hoc me donauit libro D: Hermolaus Trolle, singularis studiosorum omnium Moeccenas et fautor, anno Christi 1558“.⁸⁸⁾ Det gode forhold indbefattede Birgitte Gøye hvem Anders Lauridsen og hustru ved en lejlighed sendte hilsner „med megen tacksigelse“.⁸⁹⁾ Skiftebogen anfører følgende intime pragtmøbel fra deres hjem: „j vugge met herluff Trolles Vaabenn paa“, – vel en faddergave fra det berømte ægtepar.

Anders Lauridsens bibliotek skulle herefter være sikret en plads i de danske privatbibliotekers historie. Men Povl Andersens papirer leder som nævnt også tilbage til morbroderens Povl Pedersens bibliotek. Det er tidligere omtalt, at Anders Lauridsen var gift med en datter af Peder Povlsen, 1538-42 professor i græsk ved Københavns universitet, 1542-72 præst og lektor ved domkirken i Roskilde. To bøger, Euripides' tragedier og et hebraisk leksikon, er bevaret i Kgl. Bibl. med hans navnetræk uden at det ses hvem af hans fire børn de er tilfaldet.⁹⁰⁾ Sønnen Povl blev født 1550, student 1570, hører ved skolen i Roskilde 1574, rektor sammesteds 1580 og varetog 1584-91 stillingen som informator for Frederik II's søn prins Ulrik med hvem han bl.a. foretog en omfattende udenlandsrejse. Fra 1595 var han ligesom faderen præst ved Roskilde domkirke, og da han døde barnløs 1616 var Povl Andersen en af arvingerne.⁹¹⁾ Hvor stor eller lille en andel af det hele der tilkom ham er det umuligt at afgøre, men selv om bogarven ikke syner meget, giver den dog et velkomment indblik i endnu et Roskildebibliotek. Den er registreret for sig selv på en seddel i Gl.kgl.saml. 1114 Ia 2° der nedenfor gengives på samme måde som katalogen over arven fra Anders Lauridsen, med identifikationer hentet fra Sperlings katalog i højre spalte og en asterisk ud for det ene eksemplar som er fundet i behold. Nummereringen er udgiverens.

M. Povlls bøger tillfalldne effter M. Povll ere disse: [Identifikationer via Sperlings katalog i Ny kgl. saml. 1259 4° m.v.]

In folio

1 Xenophon	
2 Cyriac. Spangenb. in pentatevcon	Syriaci Spangenbergii ⁹²) Tabulæ ccvi in Pentateuchum Moysis. Basileæ 1557 [bl. 49r]
3 Annotationes Erasmi in varios Avthores	
4 Cicero & Virgilius cum Annotationibus	
5 Biblia germanica Lutheri. 2 Tom.	Biblia, germanice. Tomis II. Wittenberg 1535 [bl. 49v]

In 4°

6 N. Testamentum græcolatinum Bezae. 2 Tom.	
7 Danske krønicker, 6 Tom.	
8 Conciones funebres Celicij, germa.	
9 Lucanus	
10 Passio Henrici Rhott germana.	
11 Xenophontis Cyri Pædiæ, Caselij	*Xenophontis Cyri Paediae liber primus Ioanne Caselio interprete. Helmaestadii, ex officina Iacobi Lucij, 1590 [Kat.: 73 I, 269]

In 8°

12 Magister Sententiarum	
13 Poetica Scaligeri	
14 Avgust. de civitate dei, 2 Tom.	Augustini de Civitate Dei Libri xxii, cum Lodovici Vivis commentariis. Lugduni 1580 [bl. 59r]
15 Avgust. de hæresibus	Augustini Liber de Hæresibus, opera Lamberti Danæi . . . Genevæ 1576 [bl. 58r]
16 Conciones funebres Brandmulleri	
17 Antiquitatum Romanorum P. Manutij	
18 Grynæus in Danielem	Joannis Jacobi Grynæi explanatio Danielis Prophetæ v priorum capitum. Basileæ 1587 [bl. 55v]
19 De concilijs & Ecclesia Lutheri	

Hvad her oplyses om Povl Pedersens bibliotek kan suppleres med et par titler på bøger som med hans navnetræk er overleveret gennem andre arvinger. De findes i Kgl. Bibl. og Universitetsbiblioteket, 2. afdeling,⁹³⁾ og er:

Catullus. Tibullus. Propertius. Item Corn. Galli fragmenta. Lugduni apud Ant. Gryphium 1573. 8° [KB., Kat.: 170, 134]

C. Plinij Liber secundus de mundi historia cum erudito commentario v. cl. Iacobi Milichii opera & studio Barthol. Schornbornii. Lipsiae typis Voegelianis 1573. 4° [KB., Kat.: 74 II, 365]

Historia plerarunqve partium humani corporis in usum tyronem edita a Salomone Alberto. Vitaeburgae excudebat Zacharias Lehman 1583. 8° [UB. II, Kat.: Med. An. 8400]

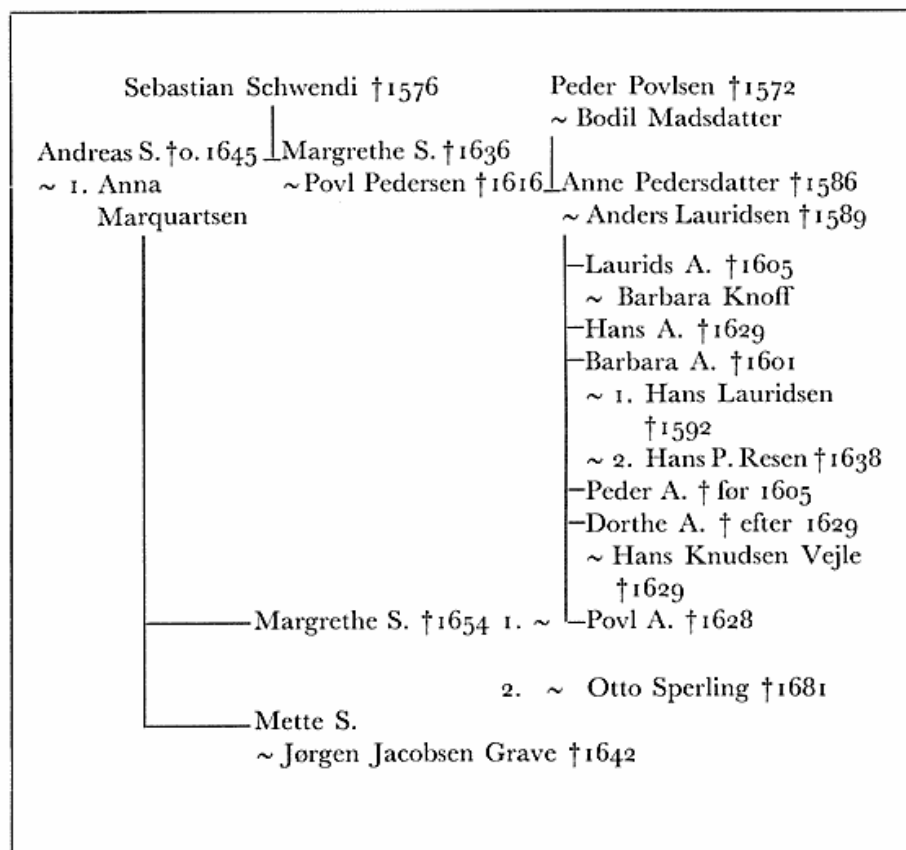
Det er naturligvis ikke muligt at karakterisere bogsamlingen ud fra et så lille og sandsynligvis tilfældigt udvalg. Emnerne afviger ikke meget fra hvad der fandtes repræsenteret i Anders Lauridsens bibliotek, men man kan jo f.eks. mærke sig to ligprædikensamlinger af de tyske teologer Andreas Celichius og Johann Brandmüller (8, 16), hvis tilstedeværelse vel står i forbindelse med ejerens præstegerning. De „danske kronicker, 6 Tom.“ (7), som anføres mellem kvarterne, kan ikke være andet end en del af Arild Huitfeldts Danmarkshistorie (på ialt ni bind), trykt 1595-1603.

Eksemplaret af Xenophons Kyropædi, en idealiserende biografi af perserkongen Kyros, har sin egen historie. Povl Pedersen har på titelbladet oplyst at bogen var en gave fra dens udgiver Johannes Caselius: „Paullus Petrejus Roschildensis Danus accepit hunc librum dono a Dn. Io. Kasel.“ Nationalitetsangivelsen „Danus“ indicerer at han har fået bogen i udlandet, uden tvivl i dens udgivelsesår 1590 da han opholdt sig med prins Ulrik ved universitetet i Helmstedt.⁹⁴⁾ Her var Caselius fra 1589 professor, og tanken bag gaven er tydelig nok. Caselius var grundig hjemme i oldtidslitteraturen og en varm forkæmper for et humanistisk dannelsesideal. I sit værk skildrer Xenophon kong Kyros som typen på den ideale regent, opdraget efter de bedste pædagogiske principper, og leverer derved et udgangspunkt for den siden så yndede fyrstespejlsgenre. Skriftet måtte derfor efter Caselius' mening have indlysende interesse for en fyrsteopdrager som Povl Pedersen. Han har da vitterligt også arbejdet med bogen. Med sin smukke og klare håndskrift har han på nogle indsatte blade skrevet et latinsk eksposé over Xenophons liv og værker og som kommentar til teksten indført en kort oversigt over oldtidens statsformer. Caselius' interesse for fyrsteopdragelsen kommer endvidere til udtryk i nogle breve til prins Ulrik og til Christian IVs lærer Hans Mikkelsen⁹⁵⁾

og hans opfattelse af den gode politiker i den lovtale over en meklenburgsk adelsmand han som anført s. 66 sendte til Anders Lauridsen. „Politiker for alvor er den gode mand, ikke han som begrundet visdomsord med dyd, men han som ingen skader, gavner hvem han kan, fører et retskaffent liv og gør sin pligt i alt“. ⁹⁶⁾

I Helmstedt-tiden skete der noget som illustrerer hvor nær Povl Pedersen følte sig knyttet til Lauridsen-familien. Samtidig med ham opholdt Laurids Andersen sig i Helmstedt ⁹⁷⁾ og skrev da et brev til Rostock-professoren David Chytræus, hvori han bebrejdede ham at han i sit værk om Nordtysklands nyere historie havde behandlet Danmark køligere end Sverige og refererede hvad andre (formentlig andre danske studerende i Helmstedt) tilsvarende havde sagt herom. Chytræus forsvarede sig i et udførligt brev og så kraftigt at Laurids Andersen fik kolde fødder. I det mindste greb Povl Pedersen ind og bad Chytræus om ikke at tage nevøens brev ilde op, hvortil han såre høfligt svarede at han jo kun var glad over at have fået lejlighed til at rense sig for beskyldningerne. ⁹⁸⁾ Povl Pedersens involvering i episoden sætter hans besiddelse af Huitfeldts Danmarkshistorie i et vist perspektiv, for netop hermed fik man nogle år senere i Danmark det længe ønskede nationale historieværk som satte tingene på plads over for de altid mistænkelige udenlandske historieskrivere.

Povl Pedersen og hans hustru havde ingen børn og synes – han muligvis som værge – at have taget sig omsorgsfuldt af Povl Andersen. „Anno 1607 then 16. Maj betalte min kierre Moderbroder till Jørgen Busck paa Regnskab for min kost 20 richsdaler“ har Povl Andersen noteret i sin regnskabsbog for 1604-08, Gl. kgl. saml. 3647 8°. Efter morbroderens død antog han tilnavnet Paulinus (Povlsen), tilkendegav altså at han betragtede ham som en anden fader, og formodentlig kan han takke tantens mellemkomst for at han blev trolovet og gift med Margrethe Schwendi. Sperling fortæller hvordan denne tante, „en klog matrone med en mands forstand“, havde opdraget sine moderløse niecer Mette og Margrethe Schwendi i sit hus i Roskilde, givet Margrethe rigeligt med udstyr og holdt brylluppet mellem hende og Povl Andersen. ⁹⁹⁾ Regnskabsbogen viser også at svogeren Hans Poulsen Resen har givet ham eller udlagt en række småbeløb for ham til dækning af diverse behov, fra udgifter til brænde, sko og papir til omkostningerne ved hans bakkalaupromotion 1605. En regnskabsindførsel under året 1606 lyder „In itin. Angl. laantte Resenius mig ij daler“, hvoraf ses at Andersen ligesom Resen var med på Christian IVs berømmelige rejse til England dette år. ¹⁰⁰⁾ I 1608 rejste han til universitetet i Wittenberg, blev 1610 magister i København og foretog derefter vidtløftige studier og rejser i udlandet

Oversigt over forbindelserne mellem de tre Roskilde-familier, som Sperling blev knyttet til ved sit ægteskab: Schwendi, Povlsen/Pedersen og Lauridsen/Andersen.

afbrudt af kortvarige besøg i Danmark. 1611 studerede han ved universitetet i Strassburg, 1612 var han i Leiden, 1616 i Heidelberg og Jena, 1622 i Padova og 1623 Siena – intet under at selv hans venner havde lidt svært ved at følge med i hans færden.¹⁰¹⁾ I Padova hvor han 1622-23 var den tyske nations leder (consiliarius) tog han den 2. okt. 1623 den medicinske doktorgrad og vendte sidst på året hjem til Danmark. Han blev så læge i Bergen efter at have ægtet Margrethe Schwendi, hvem Sperling senere kunne fortælle, at han havde set hendes salig mand i Hamburg og talt med ham da han kom fra Italien.¹⁰²⁾ Han døde 1628, hans eneste søn og livsarving 1637.

De allerede gennemgåede dele af hans bogsamling består af hans fædrearv på 141 værker og de 19 han arvede fra Povl Pedersen, ialt

160 værker. Hertil kan blot lægges et etbladstryk med et lykønskingsdigt fra Padova-professoren Johannes Thuilius i anledning af doktorpromotionen 1623¹⁰³⁾ samt en enkelt bog, *De rerum definitioribus Francisci Piccolomini Senensis Liber Unus. Francoforti typis Melchioris Hartmanni et Adami Brunneri 1600* [KB., Kat.: Filos. 1311 4°].¹⁰⁴⁾ Den omhandler de logiske definitioner og er som det fremgår af en tilskrift på titelbladet erhvervet af Povl Andersen ved begyndelsen af hans studiebane: „Pavlus Andreae Havnianus Anno Christi MDCIV 20. Junii Havniæ“. Før eller siden ejedes den af „Georgius Jacobi Gravius, Roischild.“ dvs. Roskildehørerens, senere præst i Nørre Åsum i Skåne Jørgen Jakobsen Grave, som blev Sperlings svoger. Hans bryllup med Mette Schwendi 1630 fejredes samtidig med søsterens bryllup med Otto Sperling, og „da otte dage var omme“, fortæller denne, „hastede min svoger med sin unge hustru til sit hjem i Skåne, og min kæreste og jeg tillige med andre venner gjorde dem følgeskab over Helsingør til Åsum og var der glade med hinanden i tre dage . . .“.¹⁰⁵⁾

Nøjagtig hvor mange bøger Povl Andersen har erhvervet ud over de her anførte må stå hen. Sperling fandt hos Margrethe Schwendi i Bergen bøgerne pakket ned i fire store kister, og da de 1632 blev vurderet ved en skifteforretning der blev foretaget af hensyn til hendes og Povl Andersens søn blev deres værdi sat til 100 sletdaler.¹⁰⁶⁾ Disse oplysninger peger næppe i retning af at Povl Andersen havde øget sit arvegods i større målestok. Sperling fortæller jo også at dette lægebibliotek bestod af „mest teologiske bøger“.

NOTER

(1) Originalhåndskriftet til Sperlings selvbiografi findes i Gl.kgl.saml. 3094 4° og er aldrig blevet udgivet i sin helhed. Den fyldigste udgave er Dr. med. Otto Sperlings *Selvbiografi (1602-1673)*, oversat i Uddrag efter Originalhåndskriftet med særligt Hensyn til Forfatterens Ophold i Danmark og Norge samt Fangenskab i Blaataarn af S.Birket Smith, 1885. Den del der omhandler ungdoms- og studieårene frem til 1628 er uforkortet udgivet i *Otto Sperlings Studienjahre, nach dem Manuskript der Kgl. Bibliothek zu Kopenhagen*, hrsg. von Walter G.Brieger u. John W.S.Johnsson, Kph. 1920, og skildringen af en rejse til Spanien i *Notes du voyage en Espagne (1640-41) du médecin Otto Sperling, publiées par Émile Gigas* (*Revue Hispanique*, XXIII, New York-Paris, s. 534-90), som også foreligger i særtryk med selvstændig paginering. De tre udgaver citeres i det følgende *Selvbiografi*, *Studienjahre* og *Voyage*, sidstnævnte med henvisning til henholdsvis *Revue Hispanique* og særtrykket. Alle citater gengives på dansk. Forsåvidt som de foreligger i Birket-Smiths oversættelse bruges denne, men

omsat til moderne retskrivning. – (2) Citaterne om Andreas Schwendi, tyrkisk marmorpapir og teori og praksis er hentet fra Selvbiografi s. 25, Studienjahre s. 89 og 24. (3) Bogkatalogen i Ny kgl. saml. 1259 4°, i det følgende citeret: bogkatalogen, er kommet til Kgl. Bibl. fra Suhms bibliotek (E. Gigas, Katalog over Det store kongelige Bibliotheks Haandskrifter, II, 1906, s. 80); den har tidligere tilhørt Jacob Langebek (= Bibliotheca Langebekiana, 1777, s. 572 nr. 346).

(3a) Tre af håndskrifterne anføres i note 13 og et i note 36. Desuden kan f.eks. nævnes et herbarium af fransk oprindelse (bogkatalog bl. 10 r): „Herbarium MS. in membranis, Gallice, cum Iconibus et vivis coloribus, secundum ordinem, ut videtur, Platearii de Medicina simplici“, og (bl. 23 r-v): „Platearii de Medicina simplici in membr. Differt tamen in nonnullis ab excusis. Item: Antidotarius in membr. Anonymi. Item: Practica Magistri Giraldi in membr. [Item:] Antidotarii cujusdam Particula imperfecta. Item: Synonyma Nicolai Hispani usque ad Literam I. Item: Cophonis de modis medendi in membr.“. Dele af sidstnævnte ms. synes skænket Sperling af Stephanus Johannis Stephanius – smlgn. en passus i et brev fra Stephanius til ham 1643: „Jeg sender endnu Excellentissimo Dno Doctori til een liden foræring een Manuscript Medicins Bog, nescio cujus avtoris: men der findess dog her och der nogen underretning: saa som ved det første Merche disse tuende Vers: Hactenus archanum Salernæ diximus urbis/Litera jam lasso pollice sistat opus, Item strax der hoss, ved det andet Mercke: Antidotarius. Men ieg holder for det beste den liden korte Tractat, ved det sidste Mercke, qvi præscriptum habet nomen Cophonis: som er een rar avtor udi sig selfff“ (Danske Samlinger for Historie, Topographi, Personal- og Literaturhistorie, udg. af Chr. Bruun, O. Nielsen og A. Petersen, I, 1865–66, s. 309).

(4) Bogkatalog bl. 59 r: „Aristophanis Comoediæ Græcæ, interprete Nicodemo Frischlino. Francofurti 1586“ og „Horatii Flacci Poem“. – (5) Vergil: Selvbiografi s. 167 (smlgn. Vergil: Ænciden II, 48: timeo Danaos et dona ferentes); Cicero og Seneca: smst. s. 21, 177; historiske og topografiske værker: Studienjahre s. 43, 51, Voyage s. 541/8, 552 f/19 f, Selvbiografi s. 110 f; gaverne fra far og bedstefar: Studienjahre s. 13. – (6) Studienjahre s. 16, 93 f, 106, 109 f, 112, 122 n.81; Selvbiografi s. 28, 42, 47 f, 69, 71, 80, 83, 188; Voyage s. 542/9, 544/11, 552/19. – (7) Studienjahre s. 11; om Portas værk: Lynn Thorndike, A history of magic and experimental science, VI, New York 1941, s. 418–22. – (8) Studienjahre s. 12, 15–34; Greifswald: se også Kirkehistoriske Samlinger, 4. Rk. VI, 1900, s. 503 (immatrikuleret 21. juni 1617); Leiden: se også Personalthistorisk Tidsskrift, II, 1881, s. 113 (immatrikuleret 18. juli 1619); et værk om universitetshaven i bogkatalogen bl. 29 r: „Petri Pawi Hortus Publicus Academiae Lugduno-Batavæ. Lugduni Batavorum 1617“. – (9) Grotius: Studienjahre s. 30; Puteanus smst. s. 32. – (10) Selvbiografi s. 2; Studienjahre s. 30 f. – (11) Studienjahre s. 35; disse forfatteres værker erhvervedes senere, bogkatalog bl. 27 r: „Andrea Vesalii Institutiones Anatomicae, cum Georgii Vallæ de Humani Corporis Partibus Opusculum elegans. 1585“ og bl. 18 v: „Andrea Libavii Alchemia. Francofurti 1597“. (12) V. Ingerslev, Danmarks Læger og Lægevesen fra de ældste Tider indtil Aar 1800, I, 1873, s. 231 (retskrivningen moderniseret). – (13) Studienjahre s. 36; bogkatalog

bl. 22r: „Joannis Hartmanni Praxis Chymiatrica MS.“, bl. 20r: „Emplastrorum variorum Descriptiones ex Electoris Saxoniae MS. per Vitum Heidkampium communicatae“, bl. 36r: „Variæ Formulæ rariorum Emplastrorum, Ungventorum, Oleorum etc.: ex MS. Electoris Saxoniae a me excerptæ“.

(14) Seddel i Gl.kgl.saml. 3092 III 4° bl.40, gengivet i Studienjahre s.122 f. – (15) Studienjahre s. 66. – (16) Studieflid: jfr. Gl.kgl.saml.1652 4°, en samling excerpter om kemiske emner som Sperling har anlagt i 1624; consiliarius anatomicus: Studienjahre s. 77 og Acta Nationis Germanicae Artistarum (1616-1636), a cura di Lucia Rossetti (Fonti per la storia dell'università di Padova, 1), Padova 1967, s. 210 (valgt 10. nov. 1625). – (17) Studienjahre s. 57; om Padova på Sperlings tid se iøvrigt Egill Snorrason, Danskeren Johan Rhode i det 17' århundredes Padua, 1965; haven skildres heri s. 48-51. – (18) Studienjahre s. 55 og Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken, 45, Tübingen 1965, s. 341 (immatrikuleret 21. maj 1624). – (19) Acta Nationis Germanicae Artistarum etc. s.185, 187, 199. – (20) Studienjahre s. 59, 63, 66. – (21) Smst. s. 63 f og 71 f. Sperling husker rigtigt. I exemplaret af Imperatos De fossilibus i Universitetsbiblioteket, 2. Afd. (tidligere Kgl. Bibl., Kat.: 57, 240) er utallige trykfejl rettet med blæk, og på sidste tekstsider står med samtidig hånd – sandsynligvis forfatterens – skrevet: „errata multa Typographi inertia; quantum potui emendavi, reliqua Benig. Lector emendabit“. – (22) Studienjahre s. 70 f. – (23) Smst. s. 95 f; Selvbiografi s.16. Digtsamlingens titel: Sertum poeticum quod . . . D. Othoni Sperlingio Hamburgensi lavrea philosophico medica in Alma Uniuersitate Antenorea Die 27. August. Solenniter redimito . . . amici et fautores contexuere. Patavii ex Typographia Martiniana 1627. Lykønskingsdigtet af Ludwig Jungermann, nævnt Studienjahre s. 110, findes heri bl. A2f.

(24) Studienjahre s.104, 112. – (25) Studienjahre s. 96; i bogkatalogen findes bl. 24r: „Lo Archetipo de Giardini di Francesco Pona. In Verona 1622“ og af Johann Pona (som Francesco P. af Studienjahres udgivere s.128 n. 129 antages forvekslet med) bl. 17r: „Joannis Ponæ Mons Baldus . . . Italice. Venetiis 1617“. – (26) Studienjahre s. 106 f, 110; bogkatalog bl. 11v (Jean Bauhin), 21v (Jungermann) og 39v (Gaspard Bauhin). – (27) Selvbiografi s.18. – (28) Carl Christensen, Den danske Botaniks Historie, I:1, 1924-26, s. 16 f; II, 1924-26, s. 8. – (29) Studienjahre s. 49, 52. – (30) Smst. s. 52. – (31) Duane H.D. Roller, The De Magnete of William Gilbert, Amsterdam 1959, s. 182 f. – (32) Selvbiografi s. 5 f, 19; Studienjahre s. 38 f. – (33) Selvbiografi s. 56; bevaret er Christoffer Urnes eksemplar af Absalon Pedersens Norgesbeskrivelse, et håndskrift i AM 885 4°, opr. indbundet i rødt safiansbind med ejerens navn i sølvbogstaver, se Katalog over Den Arnemagnæanske Håndskriftsamling, II, 1894, s. 246. (34) Selvbiografi s. 62; Sven Houmøller, Abraham Lehn og Bibliotekerne paa Berritzgaard og Oreby, 1952, s. 27. – (35) Studienjahre s. 19; Selvbiografi s. 42. – (36) Bogkatalog bl. 9v: „Avicennæ Opera MS. in membranis“; bl. 11r: „Avicennæ Opera omnia . . . voluminibus x. Venetiis 1503“; bl. 9v: „Conradi Gesneri de Quadrupedibus Viviparis [1]. De Avium Natura [3]. De Piscium et Aquatiliu Natura [4]. Tiguri 1551“, jfr. bl. 11r: „Icones avium omnium, quæ in Historia avium Conradi Gesneri describuntur . . . Tiguri 1555“. Ikke anført er [2] de quadrupedibus oviparis og [5]

de serpentium natura. – (37) Selvbiografi s. 73. – (38) Disse observationes Hispanicæ nævnes Voyage s. 541/8, 548/15, 559/26, 570/37.

(39) Voyage s. 541/8, 543 f/10 f. – (40) Smst. s. 551 f/18 f, 564/31, 574/41; af Nierembergs tre værker nævner Sperling selv de to, Voyage s. 551/18 = bogkatalog bl. 37r: „Eusebii Nierembergii Prolusio in Doctrinam et Historiam Naturalem primo die, quo Lectiones in Collegio Imperiali inchoavit. Madriti 1629. Hispanicæ“ og bl. 37v: „Joannis Eusebii Nierembergii Sigalion sive Sapientia Mytica. Madriti 1629“; det tredje, ligesom de to andre „skrevet af ham på spansk“, må være enten bl. 32v: „Joannis Eusebii Nierembergii Occulta Philosophia de Sympathia et Antipathia rerum. Hispanicæ. Madriti 1633“ eller smst. „Joannis Eusebii Nierembergii Curiosa Philosophia. Hispanicæ. Madriti 1636“. Nierembergs naturhistorie, som Sperling udtaler sig rosende om, anføres bl. 5v. – (41) Voyage s. 574/41. Golius ejede et udsøgt bibliotek, hvis samling af orientalske håndskrifter Peder Schumacher efter hans død 1667 legede med tanken om at erhverve til Frederik III (Chr. Bruun, Det Store Kongelige Bibliotheks Stiftelse, 1873, s. 61). – (42) Voyage s. 575 f/42 f. – (43) Smst. s. 567 f/34f; om Hernandez' naturhistorie jfr. Studienjahre s. 68, 70. – (44) Breve fra og til Ole Worm, oversat af H.D. Schepele, I: 1607-1636, 1965, s. 364f. – (45) Voyage s. 551/18; denne indledning er identisk med „Prolusio“ etc. anført i note 40. – (46) Voyage s. 551-53/18-20; snustobak s. 556 f/23 f. – (47) Allerede Werlauff gør opmærksom på eksemplarets tilstedeværelse i Kgl. Bibl., E.C. Werlauff, Historiske Efterretninger om det store kongelige Bibliotek, 2. Udg., 1844, s. 78 note i. – (48) Voyage s. 574/41. – (49) Smst. s. 577/44; om forbindelsen med brødrene Naranjos jfr. Studienjahre s. 126 n. 110. – (50) Voyage s. 563/30, 579/46, 582/49; jfr. også bogkatalogen bl. 30r: et værk „... cum ... Caroli Clusii Observationibus cultori Plantarum Exoticarum necessariis. Marpurgi 1630“. – (51) Museum Wormianum, Amstelodami 1655, s. 156, 180, 182, 212, jfr. 167, 177. – (52) Breve fra og til Ole Worm, III: 1644-1654, 1968, s. 25, jfr. s. 27; om forholdet til Worm iøvrigt se anførte brevudgave og Selvbiografi, registrene.

(53) I 1633 døde hans far og i 1641, nogle få uger før han fra Spanien nåede frem til Hamburg, hans mor (Selvbiografi s. 104). En fortegnelse fra 1641 over faderens bibliotek, „Bibliotheca Parentis Nostri P.M. Anno MDCXLI“, findes i Gl. kgl. saml. 3092 I 4° og omfatter o. 1000 titler. Af nogle bilag fremgår at Sperlings bror Paul 1635-37 havde udtaget en del bøger herfra, men det ses ikke hvilke bøger Sperling selv evt. har overtaget som arv. Senere tilfaldt der ham en uspecificeret part fra svigerfaderens Andreas Schwendis bibliotek. I et skiftebrev mellem Sperling og svogeren Peder Schwendi dateret 26. maj 1646 i Gl. kgl. saml. 1114 II a 2° hedder det: „Effterdi Peder Schuendj hafde tillforne udj sin S. faders Bøger 1/4 part effter sinn S. Moder, dissligeste hafde sig tilforhandlit sin S. Broders 1/4 part, da tog Peder Schuendj huis Bøger hannem lystede, och vnte dissligeste sin kiere Svoger D. Otho derudaff een part, Saa vi udj alle maader ehr derom met huer andre thillfretz“. Det tidligere skifte der hentydes til fandt sted 16.-18. sept. 1639, og det ved denne lejlighed udfærdigede skifteregister giver en fortegnelse over Andreas Schwendis bibliotek omfattende henved 200 værker, mest tyske og latinske skrifter om teologi og historie samt o. 25 uspecificerede franske og engelske bøger (se Gl. kgl. saml. 1114 Ib 2°). – (54) Bogkatalog bl. 46v:

„Horti Christianici incompecta plurima Exemplaria“. – (55) Selvbiografi s. 110, 142, 145. – (56) Smst. s. 110 f, 141 f. – (57) Smst. s. 138. – (58) Smst. s. 194; jfr. (Chr. Bruun), Paa Hundrede-Aarsdagen efter at Det store kongelige Bibliothek blev erklæret for at være et offentligt Bibliothek, 1893, s. 60. – (59) Breve i Gl. kgl. saml. 3092 III 4°. (60) Selvbiografi s. 251, jfr. s. 208, 252, 258 n. 3. – (61) Smst. s. 27f.

(62) Eiler Hansen Malmø bibliotek: Holger Fr. Rørdam, Kjøbenhavns Universitets Historie, IV, 1868-74, s. 47-49; Anders Lemvigs: S. Birket Smith, Om Kjøbenhavns Universitetsbibliothek før 1728, især dets Håndskriftsamlinger, 1882, s. 18f, 98-105, og Lauritz Nielsen, Danske Privatbiblioteker gennem Tiderne, I, 1946, s. 46. – (63) I Ny kgl. saml. 125 I 8° har han således på forpermens inderside indført et citat fra „Chrysostom. sup. Epist. S. Pauli ad Hebreos Homil.“, men dette værk er ikke fundet i Sperlings bogkatalog, skønt det anføres nedenfor som nr. 12. – (64) Desuden er titlerne i nr. 43, 51, 77, 116 og 136, alle danske værker, understreget og vedføjet et kryds, men da denne afmærkning ser ud til at være senere er den ikke markeret her. – (65) Jfr. s. 31 med note 4 om en fejlindførelse af dette værk i Sperlings bogkatalog bl. 59r; da der dette sted anføres bøger i oktavformat anser jeg dog muligheden for identitet med nr. 30 for tvivlsom. – (66) Bogkatalogen har fejlskrivningen „1484“. – (67) Holger Fr. Rørdam, Kjøbenhavns Universitets Historie, II, 1869-72, s. 615-26; S.N.J. Bloch, Bidrag til Roskilde Domscoles Historie, I, 1842, s. 39-41, II, 1843, s. 31, III, 1844, s. 6; Louvain: Matricule de L'Université de Louvain, publ. par A. Schillings, IV: Février 1528 – Février 1569, Bruxelles 1961, s. 451 (immatriculeret april 1552); bibliotekarstillingen: Carl S. Petersen, Afhandlinger til dansk Bog- og Bibliotekshistorie, 1949, s. 38 note 1.

(68) Povl Andersens fødselsår har flere steder urigtigt været sat til o. 1550, se bl. a. Dansk biografisk Leksikon, XXII, 1942, s. 352, hvad der klart modsiges af den omstændighed at han var umyndig ved faderens død 1589. Da han 4. juli 1612 lod sig immatrikulere ved universitetet i Leiden opgav han alderen 26 år, hvad der giver fødselsåret o. 1586 (Personalhistorisk Tidsskrift, II, 1881, s. 110). – (69) Til sammenligning kan anføres, at biskop Jakob Madsens bibliotek 1606 „foruden Biblen paa dansk och andre faa danske Bøger“ vurderedes til 154 daler 3 mark 2 skilling (Holger Rørdam, Historiske Samlinger og Studier, III, 1898, s. 137f). – (70) Bjørn Kornerup, Biskop Hans Poulsen Resen, I, 1928, s. 261-63.

(71) Rasmus Nyerup, Historisk-statistisk Skildring af Tilstanden i Danmark og Norge, III:1, 1804, s. 30f; Bjørn Kornerup, To roskildenske Skolelove fra det 16. Aarhundrede (Danske Magazin, 7. Rk. VI, 1954-57, s. 221-55), s. 225. – (72) Bjørn Kornerup, Ribe Katedralskoles Historie, I, 1947, s. 261, 273. – (73) Kancelliets Brevbøger 1556-1560, udg. ved C.F. Bricka, 1887-88, s. 462. – (74) Holger Fr. Rørdam, Kjøbenhavns Universitets Historie, I, 1869, s. 95f, 317f. – (75) Monumenta historiae Danicæ, udg. af Holger Rørdam, II, 1875, s. 575, 577. – (76) Hans Mogensens oversættelse af Philippe de Commines memoires, udg. af Poul Nørlund, I, 1913, s. 8 (Huitfeldts fortale). – (77) Bjørn Kornerup, Biskop Hans Poulsen Resen, I, 1928, s. 230. – (78) Anf. værk, I, s. 196; II, 1968, s. 67ff. – (79) Kirkehistoriske Samlinger, I, 1849-52, s. 485, 487, 499. – (80) Kjøbenhavns Universitets Historie, II, 1869-72, s. 616;

betegnelsen fattig beror på en misforståelse af Wittenbergmatriklen, Ny kirkehistoriske Samlinger I, 1858, s. 472, hvor „gr.“ ikke betyder gratis, men betegner en møntenhed. – (81) S.N.J.Bloch (jfr. note 67), II, 1843, s. 34, III, 1844, s. 10, IV, 1846, s. 1; året for hans død er usikkert, men af Acta Consistorii 1606 fremgår i det mindste at han døde før broderen Laurids, død 1605 (Kirkehistoriske Samlinger, 4. Rk. IV, 1896, s. 532). – (82) Kall 504 4° med ejerinskrptionen „Johannes Andreae, pastor Ecclesiarum Tyelse et Klaxtrup“; hans biografi: se Lunds Stifts Herdaminne, utg. av Gunnar Carlquist, Ser. II: 2, Lund 1948, s. 393-96. – (83) Holger Fr. Rørdam, Københavns Universitets Historie, IV, 1868-74, s. 549-50. – (84) Petri Johannis Resenii Bibliotheca Regiæ Academiae Hafnensi donata, 1685, s. 343; om Laurids Andersen se iøvrigt S.N.J.Bloch a.a., I, s. 45, III, s. 6 og nedenfor s. 70. – (85) O.Walde, Storhetstidens litterära krigsbyten, II, Uppsala 1920, s. 218 (Lund UB.); Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen, årg. IV, 1917, s. 36 note 1 (Uppsala UB.); årg. 29, 1942, s. 201 n. 1 (Breslau UB.); Caselius' bog er fundet via Holger Fr. Rørdam, Historie-skriveren Arild Hvitfeldt, 1896, s. 56 n. 2. – (86) Dedikationen er gengivet i sidst-aforte værk, s.st. – (87) Kirkehistoriske Samlinger, 7. Rk. II, 1955, s. 483, og Danske Magazin, 7. Rk. VI, 1954-57, s. 81.

(88) Tilskriften i Dictionarium Hebraicum er ikke underskrevet, hvorfor Walde, Krigsbyten, II, s. 218, ytrer tvivl om Anders Lauridsens ejerskab; den er ugrundet, uden på bindet står stemplet „AL 1558“. – (89) Breve til og fra Herluf Trolle og Birgitte Gjøe, udg. ved Gustav Ludvig Wad, II, 1893, s. 131. – (90) Peder Povlsen: Holger Fr. Rørdam, Københavns Universitets Historie, I, 1869, s. 547-50; bøgerne er Evripidis tragoediae octodecim. Pars II. Basileae per Ioannem Heruagium 1537 [græsk titelblad]. 8° [Kat.: 168, 300] (Peder Povlsen oplyser at han har købt bogen af Laurentius Sibeneiser, der selv har noteret at han købte bogen i København en af de første dage af 1539; Sibeneiser var ansat ved universitetet 1538-41) og Dictionarium Hebraicum . . . autore Joanne Forstero . . . Basileae, Froben, 1557. 2° [Kat.: 17, 190] (med Povlsens navn i bogen og året 1558 på bindet). – (91) S.N.J.Bloch a.a., I, s. 44, II s. 32, III s. 6; Meddelelser fra Rentekammerarchivet, udg. af Joh. Grundtvig, 1873-76, s. 203. – (92) Sperlings katalog har fejlskrivningen „Stangenbergii“. – (93) De to første er registreret i den af H.O.Lange anlagte fortegnelse over bogejermærker i Kgl. Bibl., Ny kgl. saml. 883 8°; den sidste er fundet via et notat i O.Waldes efterladte samlinger i Uppsala UB.; kopi i Kgl. Bibl., Ms. 121 phot. 2°, læg 11, bl. 33. – (94) Kirkehistoriske Samlinger, 4. Rk. III, 1893-95, s. 784; Personalhistorisk Tidsskrift 10. Rk. III, 1936, s. 216 (immatrikuleret 12. okt. 1590). – (95) Joannis Caselii Epistolarum Centuria una ad viros Principes, Helmaestadi 1619, s. 290-334, 341-52 (breve til prins Ulrik); Caselius' uudgivne brevkopibøger i biblioteket i Wolfenbüttel, Ms. Helmst. 853-57 (breve til Hans Mikkelsen 1590-93; iøvrigt findes her og under andre signaturer over hundrede hidtil uudnyttede og uregistrerede breve fra Caselius til danske ca. 1569-1611).

(96) Joan. Caselii Luhiades, Rostochii 1588, bl. H 4 verso: „... mihi politicus ille vere est: sicut omnibus vir bonus, non qui fundat verba sapientiae de virtute, sed qui nemini nocet, prodest quibus potest, honestam vitam agit, in omnibus officium facit“. (97) Kirkehistoriske Samlinger, 4. Rk. III, 1893-95, s. 784 (immatrikuleret 18. okt.

1590). – (98) Davidis Chytræi Epistolæ, Hanoviæ 1614, s. 786-90. – (99) Selvbiografi s. 34, 41. – (100) Jfr. Bjørn Kornerup, Biskop Hans Poulsen Resen, I, 1928, s. 283-90; om rejsen i almindelighed se Henny Glarbo, Om den dansk-engelske Forbindelse i Christian IV.s og Jacob I.s Tid (Fra Arkiv og Museum, Serie 2. Bind 2, 1935, s. 49-80), optr. i Henny Glarbo, Danske i England, 1956, s. 11-54. – (101) Universitetsopholdene: Personalhistorisk Tidsskrift, 14. Rk. III, 1961, s. 161; venners viden om hans færden: Breve fra og til Ole Worm, I: 1607-1636, 1965, s. 16. – Se iøvrigt også Holger Rørdam, Historiske Samlinger og Studier, IV, 1902, s. 66, 72, 89, 131, 259, 435. – (102) Acta Nationis Germanicæ Artistarum (1616-1636), a cura di Lucia Rossetti (Fonti per la storia dell'università di Padova, 1), Padova 1967, s. 163, 165 (skænker et par bøger til biblioteket); Selvbiografi s. 24. – (103) Eksemplaret i Kgl. Bibl. opbevarede oprindelig i Gl.kgl.saml. 1076 2° mellem andre af Povl Andersens efterladenskaber, jfr. Holger Fr. Rørdam, Københavns Universitets Historie, IV, 1868-74, s. 598f, og stammer således fra hans bibliotek. – (104) Registreret i Ny kgl. saml. 883 8°. – (105) Selvbiografi s. 41; S.N.J. Bloch a.a. II, s. 7, 35. – (106) Skiftet efter Povl Andersen 14. april 1632 i Gl.kgl.saml. 1114 Ib 2°. – (107) O.Waldes samlinger, Ms. 121 phot. 2°, læg. 12, bl. 8.